

Vilniaus universitetas

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR DIPLOMATIJOS MAGISTRO PROGRAMA

SIMONA BUDREVIČIŪTĖ

II kurso studentė

LIETUVOS SAUGUMO STRATEGIJA PO 2022 METŲ: VISUOTINĖS GYNYBOS LINK?

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: prof. Tomas Janeliūnas

Vilnius, 2024 m.

MAGISTRO DARBO PRIEŠLAPIS

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....

(data)

.....

(v., pavardė)

.....

(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....

(data)

.....

(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Magistro darbo recenzentas/ė:

.....

(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas „**Lietuvos saugumo strategija po 2022 metų: visuotinės gynybos link?**“ yra:

1. Atliktas mano pačios ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Simona Budrevičiūtė

(parašas)

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Budrevičiūtė S. Lietuvos saugumo strategija po 2022 metų: visuotinės gynybos link?:

Tarptautinių santykių ir diplomatijos specialybė, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas prof. Tomas Janeliūnas – V., 2024 – 60 p.

Reikšminiai žodžiai: Lietuva, saugumo strategija, visuotinė gynyba, mažoji valstybė, mažųjų valstybių saugumo strategijos, aljansų dinamika, ginkluota gynyba, strateginis planavimas, pilietinė visuomenė, politinis rinkimų ciklas, pusiau struktūruoti interviu.

Šiame magistro darbe siekiama atskleisti, kokios priežastys lemia lėtą visuotinės gynybos modelio įgyvendinimą Lietuvoje. Remiantis mažųjų valstybių tipinių saugumo strategijų apibūdinimais, parodoma, kaip ir dėl kokių priežasčių Lietuvos saugumo strategija keitėsi nuo visiškos priklausomybės aljansams iki siekio kolektyvinę gynybą derinti kartu su individualia gynyba. Visgi, nepaisant pastangų iš aukščiausio politinio lygmens, individualios gynybos elementas, paremtas visuotinės gynybos principu, Lietuvoje nėra įgyvendinamas iki galo. Siekiant atsakyti į pagrindinį darbo klausimą, keliamos trys hipotezės, jog lėtą visuotinės gynybos įgyvendinimą lemia: 1) politinio rinkimų ciklo barjeras; 2) žemas Lietuvos pilietinės visuomenės aktyvumas ir 3) strateginio planavimo ir gynybos prioritetų hierarchijos nebuvimas. Šioms hipotezėms tikrinti tyrime pasitelktas pusiau struktūruotų interviu metodas ir kalbinti sprendimų priėmėjai, institucijų atstovai bei buvę/esami Lietuvos kariuomenės karininkai, tiesiogiai dirbę/dirbantys visuotinės gynybos klausimu. Interviu metu surinkta medžiaga panaudota empirinės analizės atlikimui bei atsakymų į probleminį tyrimo klausimą pagrindimui.

Turinys

Įvadas.....	6
1. Mažųjų valstybių saugumo strategijos: literatūros apžvalga ir teorinės prielaidos.....	11
1.1. Mažųjų valstybių teorinis konceptualizavimas.....	11
1.2. Mažųjų valstybių tipinių saugumo strategijų apibūdinimai	13
1.2.1. Aljansai.....	13
1.2.2. Neutralumas.....	16
1.2.3. Apsidraudimas	18
1.2.4. Prieglobsčio ieškojimas	19
2. Lietuvos saugumo strategijos kaita ir pokyčių veiksniai.....	21
2.1. Veiksniai, lemiantys Lietuvos saugumo strategiją.....	21
2.2. Lietuvos saugumo strategija 2004-2014 m.....	23
2.3. Lietuvos saugumo strategija 2014-2022 m.....	26
2.4. Lietuvos saugumo strategija po 2022 m.....	29
3. Visuotinės gynybos įgyvendinimo problemos analizė	31
3.1. H1: Politinio rinkimų ciklo barjeras	32
3.2. H2: Žemas Lietuvos pilietinės visuomenės aktyvumas.....	36
3.3. H3: Strateginio planavimo ir gynybos prioritetų hierarchijos dilema	42
Išvados.....	48
Literatūros ir šaltinių sąrašas	52
Priedas Nr. 1	57
Summary.....	59

Ivadas

Tyrimo aktualumas ir problema. Geopolitinės realijos ir agresorės Rusijos veiksmai prieš Ukrainą karą kaip realų reiškinių grąžino į Europą – tokio masto ginkluotas konfliktas kontinente paskutinį kartą vyko prieš 80 metų per Antrąjį pasaulinį karą. Net ir valstybės, kurios po 1945-ųjų laikėsi pacifistinių nuostatų (Vokietija) arba neutralumo (Suomija), šiuos savo sprendimus naujų grėsmių akivaizdoje permastė iš naujo. Vokietijos politinė vadovybė įsipareigojo gynybai skirti papildomą milijardą eurų garsiojoje „Zeitenwende“ kalboje, taip pat svarbus sprendimas buvo priimtas įsipareigojant Lietuvoje dislokuoti sunkiąją kovinę brigadą. Tai – koncepcinis vokiečių mentaliteto lūžis. Iki tol Vokietijos kariuomenė (kaip ir dauguma kitų Europos valstybių kariuomenių) iš esmės buvo ruošiamas taikos palaikymo operacijoms, tačiau konvencinio karo grėsmė privertė kitaip pažvelgti į atgrasymo ir gynybos politiką. Suomija bei Švedija atsisakė ilgus metus puoselėto karinio neutralumo ir tapo NATO narėmis, demonstruodamos iš esmės pasikeitusį požiūrį į gynybą.

Minėtų valstybių strateginiai pokyčiai akcentuoja poreikį aptarti, kokios apskritai egzistuoja mažųjų valstybių gynybos strategijos. Spektras pakankamai platus – nuo visiško kariuomenės atsisakymo (Lichtenšteinas), klijovimosi iš esmės tik kolektyvine gynyba (Islandija) iki karinio neutralumo (Austrija, Šveicarija, Airija). Skiriasi ir vidaus politikos sprendimai dėl karinių pajėgų sudėties: kai kurios valstybės turi tik profesionalias kariuomenes (Belgija), kitos, priešingai, renkasi didžiąją dalį kariuomenės komplektuoti iš rezervistų (Suomija, Estija) arba šiuos du kariuomenės organizacijos modelius apjungia ir pajėgas komplektuoja tiek iš profesionalų, tiek iš šauktinių (Izraelis, Lietuva).

Skiriasi ir būdai, kaip į šalies gynybą įtraukiama visuomenė – kai kurios valstybės šalia karinių pajėgų remiasi visuotinės gynybos principu (Suomija, Švedija, Šveicarija, Taivanas, Singapūras), o kai kurios šalies populiaciją laiko saugotinu objektu ir į šalies gynybą visuomenės neįtraukia (toks gynybos modelis labiau būdingas didesnėms valstybėms, pavyzdžiui, Vokietijai, JAV, Kanadai). Tačiau dauguma mažų valstybių, stengdamosi efektyviai išnaudoti turimus resursus bei kompensuodamos jų trūkumą, atsižvelgdamos į grėsmes, geopolitinę aplinką ir vidaus politiką, šias strategijas kombinuoja – remiasi ir individualia, ir kolektyvine gynyba, rengia kariuomenės rezervo pajėgas bei į valstybės gynybą įtraukia didesnę gyventojų dalį. Lietuva – vienas tokio kompleksinio pasirinkimo pavyzdžių.

Lietuvos gynybos koncepcija metams bėgant taip pat keitėsi. Nepriklausomybės laikotarpi galima suskirstyti į kelis etapus, žyminčius skirtingą požiūrį į valstybės gynybos organizavimą: 1) 1990-2004 m.; 2) 2004-2014 m.; 3) 2014-2022 m.; 4) po 2022 m.

1990-2004 metais, atgavus Nepriklausomybę, Lietuvai teko atsakinga užduotis kariuomenę kurti nuo nulio. Vykstant šiam procesui, paraleliai buvo priimti svarbiausi politiniai sprendimai dėl

narystės ES ir NATO siekiamybės, vykdomos politinės ir karinės reformos, siekiant modernizuoti karines pajėgas ir jas struktūruoti pagal NATO standartus. Tačiau iki 2004-ųjų buvo remtasi individualia (teritorine) gynyba su naujai besikuriančiomis pajėgomis.

2004-2014 metų laikotarpiu Lietuva rėmėsi tik kolektyvinės gynybos garantijomis ir neprioretizavo nacionalinės kariuomenės stiprinimo. Biudžetinis krašto gynybos finansavimas po 2008-ųjų ekonominės krizės buvo žemumose, dėl to buvo atsisakyta privalomosios karo tarnybos, o karinių pajėgų modernizavimo ir komplektavimo projektai dėl lėšų trūkumo nevyko. Tuo metu vyravo tikėjimas, kad priklausymas NATO aljansui yra esminė (ir vienintelė) Lietuvos atgrasymo ir gynybos priemonė.

Didžiausi pokyčiai Lietuvos saugumo strategijoje atsirado po 2014-ųjų Krymo aneksijos. Šokas, sukeltas Rusijos agresyvių veiksmų prieš Ukrainą, privertė sprendimų priėmėjus kitu kampu pažvelgti į gynybos politiką. Po Krymo aneksijos ir karo Rytų Ukrainoje pradžios gynybos politikai buvo skirtas didesnis dėmesys – išaugo gynybos finansavimas, susitarta dėl nuolatinio NATO sąjungininkų buvimo Lietuvoje, gražinta privalomoji karo tarnyba, pradėjo sparčiau vykti kariuomenės modernizavimo procesai. Taip pat buvo pradėta kalbėti apie didesnę piliečių vaidmenį valstybės gynyboje, atkreiptas dėmesys į neginkluoto pilietinio pasipriešinimo svarbą bendrame valstybės gynybos plane. Tačiau, koncepciniu lygiu, šalies gynyba didžiąja dalimi vis dar buvo suvokiama kaip pagrinde kariuomenės ir Krašto apsaugos ministerijos atsakomybės sritis, didelės viltys dėl apginamumo vis dar buvo dedamos į NATO. Galiausiai, karui Ukrainoje perėjus į įšaldyto konflikto fazę, o visuomenės niūrioms karo nuotaikoms atslūgus, visuotinės gynybos klausimas nugulė į tolimą politinį stalčių.

Šiuo metu Lietuva išgyvena dar vieną saugumo strategijos pokyčio fazę, prasidėjusią po 2022 metų Rusijos invazijos į Ukrainą. Atsirado dar aiškesnis suvokimas, kad vien sąjungininkų parama remtis nebegalima ir privaloma stiprinti savo kariuomenę. Remdamiesi Ukrainos pavyzdžiu, politikai vėl išklėlė visuotinės gynybos įgyvendinimo klausimą.

Iš karinės pusės, šiuo metu vykdoma keliolika karinės modernizacijos projektų, įskaitant tankų bataliono ir lietuviškosios divizijos kūrimą, karinės infrastruktūros vystymą, privalomosios karo tarnybos reformą, susitarta dėl glaudesnio bendradarbiavimo su NATO kaimynėmis dėl bendrų visų trijų Baltijos valstybių gynybos įsigijimų (HIMARS sistemų, kontrmobilumo priemonių pasienyje su Rusija ir Baltarusija), pasiektas svarbus susitarimas su Vokietija dėl brigados dislokavimo Lietuvoje, susitarta dėl sunkiojo JAV bataliono buvimo Lietuvoje neterminuotam laikotarpiui.

Iš civilinės-visuomeninės pusės, efektyvesniam visuotinės gynybos modelio įgyvendinimui užtikrinti aukščiausiu politiniu lygiu parengti strateginio lygmens dokumentai (pavyzdžiui, Valstybės gynybos planas ir Karo padėties įstatymo pakeitimai, reglamentuojantys karo komendantūrų institutą), išplėsta Lietuvos šaulių sąjungos veikla ir jų vaidmuo valstybės gynyboje. Kita vertus,

patys piliečiai savo iniciatyva pradėjo aktyviai domėtis, koks galėtų būti jų pačių vaidmuo bendrame valstybės gynybos plane. Tačiau, bent kol kas, to vaidmens vis dar nežino nemaža dalis Lietuvos visuomenės. 2023 metų gruodžio mėnesio Krašto apsaugos ministerijos užsakytos apklausos duomenys rodo, kad 40 proc. apklaustųjų jaučiasi ne iki galo žinantys apie savo galimybes prisidėti prie pilietinio pasipriešinimo. Dar 22 proc. teigia visiškai nieko apie tai nežinantys¹. Šie skaičiai indikuoja, kad egzistuoja strateginės komunikacijos trūkumas piliečių įtraukimo į visuotinę gynybą klausimu. Kita šios problemos dalis slypi valstybės ir jos institucijų pasimetime dėl to, kaip visuotinės gynybos principas turėtų būti komunikuojamas, organizuojamas ir įgyvendinamas, kas už tai turi būti atsakingas ir kiek bei kaip civiliai gyventojai apskritai galėtų prisidėti prie ginkluotos ir neginkluotos šalies gynybos.

Pokyčiai ir dedamos pastangos, siekiant sukurti visuotinės gynybos sistemą Lietuvoje, lyginant su prieš tai minėtais laikotarpiais, yra beprecedentės. Tačiau, nepaisant pastangų ir pastaruosius du metus kylančių iniciatyvų bei įvairių diskusijų, visuotinės gynybos įgyvendinimas išlieka, didžiąja dalimi, politine deklaracija. Atitinkamai, verta iškelti **probleminį klausimą: kokios priežastys lemia lėtą visuotinės gynybos modelio įgyvendinimą Lietuvoje?**

Šio tyrimo tikslas – atskleisti, kokie veiksniai lemia lėtą visuotinės gynybos modelio įgyvendinimą Lietuvoje. Tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai:

1. Remiantis akademinė literatūra apie mažųjų valstybių saugumo strategijas, apibrėžti teorines prielaidas, leidžiančias analizuoti Lietuvos saugumo strategijos pasirinkimą;
2. Išanalizuoti skirtingų laikotarpių Lietuvos saugumo strategijas ir jų pokyčius lėmusias priežastis;
3. Remiantis iškeltomis hipotezėmis, apibendrinti surinktus duomenis ir ištirti, kokie esminiai veiksniai lemia problematišką visuotinės gynybos modelio įgyvendinimą Lietuvoje.

Darbe bus remiamasi mažųjų valstybių saugumo strategijų teorijomis. Šių teorijų įvairovė leis aptarti, kokie apskritai egzistuoja galimi pasirinkimai mažajai valstybei, formuojant savo gynybos koncepciją ir užtikrinant saugumą (nuo priklausymų aljansams, neutralumo iki prieglobsčio ieškojimo). Minėtų teorijų aptarimas bus naudingas atskleidžiant, kurie veiksniai buvo esminiai, nulėmę strateginį Lietuvos pasirinkimą po Nepriklausomybės atkūrimo rinktis NATO kaip optimalų saugumo šaltinį bei kaip šis pasirinkimas transformavosi pačiame aljanso viduje, keičiantis tarptautinei saugumo sistemai. Ši „aljansų dinamika“ leis parodyti, kiek Lietuva, atsižvelgdama į kintančias išorės grėsmes (susijusias, pirmiausia, su Rusija), yra priversta į jas reaguoti ir reformuoti

¹ Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerija, „Pilietinio pasipriešinimo galia – kiekviename iš mūsų: visi visuomenės nariai būtų reikalingi“, 2024 m. vasario 17 d., <https://kam.lt/pilietinio-pasipriesinimo-galia-kiekviename-is-musu-visi-visuomenes-nariai-butu-reikalingi/>.

savo pasirinktą saugumo strategiją. Bus bandoma parodyti, kaip ir dėl kokių priežasčių Lietuvos saugumo strategija keitėsi nuo visiškos priklausomybės aljansams iki siekio kolektyvinę gynybą derinti kartu su individualia gynyba.

Mažųjų valstybių saugumo strategijos padeda suprasti, kodėl valstybės priima vienus ar kitus strateginius sprendimus, susijusius su gynybos koncepcijos pasirinkimu. Tačiau jos negali paaiškinti, kodėl valstybės tų strategijų negali įgyvendinti arba jų neįgyvendina pilnai. Siekiant atsakyti į pagrindinį baigiamojo darbo klausimą, keliamos **trys hipotezės**. Jos kyla iš viešojo diskurso ir pastarųjų metų Lietuvos politinės erdvės stebėjimo. Tai leido iškelti preliminarias versijas, kokie veiksniai trukdo visuotinės gynybos įgyvendinimui Lietuvoje.

Pirmoji tyrimo hipotezė paremta supaprastinta politinio biudžetinio ciklo teorijos logika. Ši iš ekonomikos mokslų kylanti teorija teigia, jog demokratinių rinkimų cikliškumas lemia periodinius fiskalinės politikos svyravimus². Šie svyravimai dažniausiai pasireiškia dvejopai – arba per valstybinio sektoriaus išlaidų didinimą, arba mokesčių mažinimą rinkimų metais. Toks reiškinys yra susijęs su valdžioje tuo metu esančių politikų siekiu būti perrinktais sekančiuose rinkimuose³. Kitaip tariant, artėjant rinkimams, politikai stengiasi bet kokia kaina įtikinti rinkėjams, siūlydami trumpalaikes, patrauklias ekonomines naudas ir didindami tam tikrų sričių išlaidas (ypatingai socialines), o tokie sudėtingi ir politiškai nepopuliarūs sprendimai kaip mokesčių kėlimas paliekami porinkiminiam laikotarpiui. Toks sisteminis manipuliavimas biudžetu pasitelkiamas kaip rinkiminė strategija, pritraukianti papildomus rinkėjų balsus ir didinanti vyriausybės šansus po rinkimų išlikti valdžioje. Šios teorijos logiką taikant dabartiniame papildomų lėšų paieškos gynybos finansavimui kontekste, galima daryti prielaidą, kad politikai, rūpindamiesi savo reitingais artėjant Seimo rinkimams, vengia atsakomybės priimti politiškai nepopuliarius sprendimus, susijusius su papildomu gynybos finansavimu, visų pirma, dėl potencialiai didėjančios mokestinės naštos mokesčių mokėtojams. Rinkiminė logika šiuo atveju nugalė strateginio planavimo logiką, ir dėl šios priežasties politikai vengia priimti būtinus, bet politiškai nepopuliarius sprendimus dėl krašto gynybos.

H1: *Politinis rinkimų ciklas mažina galimybes politikams priimti ir įgyvendinti nepopuliarius sprendimus, todėl nėra reikšmingai didinamas gynybos finansavimas, užtikrinantis greitesnę suplanuotų Krašto apsaugos sistemos vystymosi krypčių įgyvendinimą.*

² Jochen O. Mierau, Richard Jong-A-Pin ir Jakob de Haan, „Do political variables affect fiscal policy adjustment decisions? New empirical evidence” *Public Choice*, 133, 2007, 300.

³ Allan Drazen, „Is There a Different Political Economy for Developing Countries? Issues, Perspectives, and Methodology”, *Journal of African Economies*, 17(1), 71.

Antroji tyrimo hipotezė grindžiama pilietinės visuomenės aktyvumo vertinimu Lietuvoje. Daroma prielaida, kad Lietuvos visuomenė yra pasyvi, kurioje tik nedidelė dalis žmonių yra aktyviai įsitraukę į valstybės gyvenimą per įvairias veiklas (dalyvavimas NVO veiklose, rinkimuose, įsitraukimas į politinių partijų, pilietinių organizacijų veiklą ir pan.). Kadangi visuotinė gynyba yra strategija, apimanti visą visuomenę plačiaja prasme, tik didelis ir aktyvus gyventojų įsitraukimas gali užtikrinti sėkmingą jos įgyvendinimą. Dėl to valstybės tikslas turėtų būti kuo aktyvesnė pilietinė visuomenė, kuri yra suinteresuota valstybės gerove ir tiesioginiu prisidėjimu prie jos kūrimo. Tačiau, atsižvelgiant į viešai prieinamus duomenis ir statistiką, visuomenės pilietinis aktyvumas yra pakankamai žemas, ir tai gali būti priežastis, dėl ko visuomenė nebūtų linkusi pritarti perėjimui prie universalios šaukimo, nebūtinai prisidėtų prie valstybės gynybos (ginkluotos ir neginkluotos), nėra didelio jaunuolių aktyvumo stojant į profesinę karo tarnybą ar Krašto apsaugos savanorių pajėgas (KASP), o didžioji visuomenės dalis nepritartų mokesčių, skirtų gynybai, didinimo.

H2: *Žemas Lietuvos visuomenės pilietinis aktyvumas ir dalyvavimas visuomeninėje veikloje riboja didesnės visuomenės dalies įsitraukimą į visuotinės gynybos plano praktinį įgyvendinimą bei paramą universalios privalomos karinės tarnybos siekiamam ar didesniems mokesčiams gynybai.*

Trečioji hipotezė kyla iš prielaidos, jog trūksta sutarimo dėl gynybos politikos tikslų ir prioritetų hierarchijos. Šiuo metu sprendimų priėmėjai svarbiausiais prioritetais įvardija kelis esminius planus: 1) Vokietijos brigados pilną dislokavimą Lietuvoje, 2) nacionalinės divizijos steigimą ir tankų bataliono kūrimą, 3) šauktinių reformą (su tikslu pereiti prie visuotinio šaukimo ateityje), 4) aktyviojo rezervo sistemos tobulinimą, 5) visuotinės gynybos įgyvendinimą. Visi šie planai yra svarbūs ir reikalingi efektyviam valstybės gynybos užtikrinimui, tačiau, atsižvelgiant į ribotą gynybos biudžetą, visų jų įgyvendinimas tuo pačiu metu neįmanomas. Kita vertus, nėra principinio politinio sutarimo, kurie prioritetai yra būtini įgyvendinti dabar, o kurie gali palaukti savo eilės prioritetų sąrašė. Iš viso to kyla dilema, jog, nesant aiškių prioritetų ir turint biudžetinius suvaržymus, sunku įgyvendinti užsibrėžtus tikslus.

Gynybos politikos formavimas apima tikslus – *tai, ką reikia pasiekti*, bei būdus ir priemones – *kaip ir kokiais ištekliais tie tikslai turi būti pasiekti*⁴. Šiuo atveju, Lietuvos gynybos politikos tikslas aiškus: užtikrinti atgrasymą, o agresijos atveju – apginti valstybės nepriklausomybę ir suverenitetą. Kalbant apie būdus ir priemones, kyla daugiau neaiškumų. Teoriškai, sprendimų priėmėjai deklaruoja visuotinės gynybos siekiamybę, tačiau faktiniais sprendimais, t.y. gynybos lėšų panaudojimu,

⁴ Todor Tagarev, „The Art of Shaping Defense Policy: Scope, Components, Relationships (but no Algorithms)“, *Connections: The Quarterly Journal*, 2006, 17.

išliekame tik ginkluotos gynybos koncepcijos lygmenyje. Išsiskiriant politinėms deklaracijoms ir realiems sprendimams, lieka neaišku, ar dabartinė Lietuvos gynybos strategija yra orientuota į profesionalią gynybą (kas yra faktiškai vykdoma), ar į visuotinę gynybą (kas yra deklaruojama).

H3: *Sprendimų priėmėjai, atsakingi už gynybos politiką, neturi išgrynintos vizijos ir apibrėžtų prioritetų dėl konkrečių gynybos politikos priemonių įgyvendinimo, todėl visuotinė gynyba didžiąja dalimi išlieka tik politine deklaracija.*

Darbo struktūra. Darbe iš pradžių bus aprašomos akademinėje literatūroje dažniausiai sutinkamos mažųjų valstybių tipinės saugumo strategijos. Jų pagrindu bus apibrėžiama, kaip skirtingais laikotarpiais keitėsi Lietuvos saugumo strategija (2004-2014 m, 2014-2022 m. ir po 2022 m). Tyrimo dalyje atliekama empirinių duomenų, surinktų iš pusiau struktūruotų interviu, analizė. Išvados pateikiami svarbiausi darbo rezultatai bei galimos ateities tyrimų kryptys.

Tyrimo metodai. Šiame darbe naudojamas kokybinio tyrimo metodas – pusiau struktūruoti interviu su Lietuvos sprendimų priėmėjais, institucijų atstovais ir buvusiais bei esamais Lietuvos kariuomenės karininkais. I. Luobikienė savo knygoje „Sociologinių tyrimų metodika“ teigia, kad „kokybinių interviu metodas yra gera priemonė priartėjimui prie žmonių suvokimo, situacijų apibrėžimo, reikšmių ar realybės konstravimo būdas“⁵. Kitaip tariant, tai yra tinkamas būdas pažvelgti į realybę respondentų akimis bei iš skirtingų perspektyvų ieškoti atsakymo į probleminį tyrimo klausimą. Šio baigiamojo darbo rėmuose kokybinis pusiau struktūruotas interviu buvo pasirinktas dėl darbo temos menko akademinio ištyrimo ir nepakankamos egzistuojančios akademinės literatūros šia tema. Todėl pusiau struktūruotų interviu metodas šiuo atveju yra tinkamiausias būdas surinkti aktualią informaciją ir atskleisti atitinkamų institucijų bei jose dirbančių/dirbusių raktinių asmenų požiūrį, patirtį ir suvokimą apie visuotinę gynybą Lietuvoje.

1. Mažųjų valstybių saugumo strategijos: literatūros apžvalga ir teorinės prielaidos

1.1. Mažųjų valstybių teorinis konceptualizavimas

Mažąją valstybę konceptualizuoti yra nelengva. Žiūrėdami iš skirtingų teorinių perspektyvų, turėsime skirtingus mažųjų valstybių apibrėžimus. Pavyzdžiui, realistų požiūriu, mažas valstybes geriausiai apibūdina pajėgumų, ypatingai karinių, stoka. Realistai sako, kad mažų valstybių užsienio

⁵ Irena Luobikienė, *Sociologinių tyrimų metodika*. (Kaunas: KTU leidykla Technologija, 2011), 68.

ir saugumo politikos pasirinkimo galimybės yra ribotos ir nulemtos tarptautinės sistemos struktūrinės dinamikos, tad jos yra galios pasiskirstymo arba grėsmių pusiausvyros produktas⁶. Realistams mažųjų valstybių vaidmuo tarptautinėje sistemoje yra menkas ir nevertas didelio dėmesio. Liberalizmo atstovai, užuot sutelkę dėmesį į valstybės dydį ir tai, ar valstybės gali užtikrinti savo saugumą savo pačių ištekliais, mažųjų valstybių kontekste kelia klausimą, kokią įtaką ir vaidmenį mažosios valstybės gali turėti tarptautiniuose formatuose⁷. Konstruktyvistai mąsto dar kitaip – pasak jų, konstruktyvistinėje paradigmoje tikrovę sudaro taisyklės ir intersubjektyvios reikšmės, kurios sąveikauja konstruojant valstybių tapatybes, o valstybės nustato atitinkamo elgesio ribas. Tad konstruktyvistams mažųjų valstybių apibrėžimas susijęs su suvokimu – jei valstybės suvokia, kad yra mažos arba jei kitos valstybės suvokia tą valstybę kaip mažą, ji tokia ir laikoma⁸. Šis apibrėžimas iš esmės remiasi suvokiamu mažosios valstybės vaidmeniu tarptautinėje hierarchijoje⁹. Tokie apibrėžimai yra naudingi kaip atskaitos taškas diskutuojant apie mažąsias valstybes kaip analitines kategorijas, tačiau jie yra subjektyvūs ir fragmentiški. Realizmas per didelį dėmesį skiria kiekybiniais parametrams, liberalizmas suponuoja mažųjų valstybių lygiavertiškumą didžiosioms valstybėms tarptautiniuose formatuose, o konstruktyvizmas bando parodyti, kad mažoji valstybė gali turėti neribotas galimybes ir nepaisyti struktūrinių suvaržymų.

Suvokdami tradicinių tarptautinių santykių teorijų ribotumus, kiti tyrėjai į mažąsias valstybes siūlo žiūrėti kitaip. Vieni autoriai (C. Archer, A. Wivel, A. Bailes¹⁰) teigia, kad mažosios valstybės apibrėžimas yra susijęs su konkrečiu erdvės ir laiko kontekstu ir kad šis kontekstas, o ne bendros valstybės charakteristikos, lemia tiek iššūkių ir galimybių pobūdį, tiek mažų valstybių atsaką į juos. Šis apibrėžimas perkelia dėmesį nuo to, kokią valstybė galią *turi*, prie to, kaip tą galią ji *naudoja*¹¹. Taigi, „mažumas“ šioje koncepcijoje yra santykinė, o ne absoliuti idėja, kreipianti dėmesį į tam tikrą saugumo politikos problemų rinkinį ir leidžianti atskirti sritis, kuriose mažos valstybės sąvoka yra

⁶ David Vital, *The inequality of states: a study of the small power in international relations*. (Oxford: Clarendon Press, 1967); Robert Jervis, „Cooperation under the security dilemma”, *World Politics*, 30(1), 1978, 172-173; Michael Handel, *Weak States in the International System* (London: Frank Cass, 1990), 261-262.

⁷ John Ikenberry, *After victory: Institutions, strategic restraint and the rebuilding of order after major wars*. (Princeton: Princeton University Press, 2001); Robert Keohane, „Lilliputians’ dilemmas: small states in international politics”, *International Organization*, 23(2), 1969, 291–310.

⁸ Alexander Wendt, „Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics”, *International Organisation*, 46(2), 1992, 391-425; Ted Hopf, „The promise of constructivism in international relations theory”, *International Security*, 23(1), 1998, 171-200.

⁹ Khalid S. Almezaini ir Jean-Marc Rickli, „Theories of small states’ foreign and security policies and the Gulf states”, kn. *The Small Gulf States: Foreign and security policies before and after the Arab Spring*, sud. Khalid S. Almezaini ir Jean-Marc Rickli (New York: Routledge, 2017), 10-11.

¹⁰ Clive Archer, Anders Wivel ir Alyson Bailes, „Setting the Scene: Small States and International Security”, kn. *Small States and International Security. Europe and Beyond*, sud. Clive Archer, Anders Wivel ir Alyson Bailes (London: Routledge, 2014).

¹¹ Ten pat, 9.

aktuali, nuo sričių, kuriose ji neaktuali. Kiti autoriai (K. S. Almezaini, J. M. Rickli, G. Baldacchino¹²), užuot apibrėžę mažąsias valstybes per jų „mažumą“, šią koncepciją sieja su *galios sąvoka*. Galia, pagal juos, turi du aspektus: ji apima gebėjimą keisti kitų valstybių elgesį ir neleisti kitoms valstybėms daryti įtakos jų pačių elgesiui. Mažąją valstybę tuomet galima apibrėžti kaip tokią, kuri turi ribotą galią santykiuose su kitomis valstybėmis. Remiantis šiuo apibrėžimu, valstybės „mažumas“ kyla ne iš fizinių savybių, bet iš galios trūkumo¹³. Alternatyvus apibrėžimas – į mažąsias valstybes žiūrėti per galios asimetrijos prizmę. Remiantis tokiu požiūriu, mažoji valstybė suvokiama kaip silpnesnioji asimetrinio santykio dalis, negalinti pati pakeisti santykių pobūdžio ar veikimo su didžiąja valstybe ir įstrigusi su galios konfiguracija ir jos institucine išraiška. Galios asimetrija dar labiau išryškina mažųjų valstybių ribotus pajėgumus, todėl joms sunku valdyti grėsmes saugumui, jos turi ribotą diplomatinę galią ir yra pažeidžiamos įvairių kitų išorės sukrėtimų¹⁴.

Ši mažųjų valstybių apibrėžimų įvairovė parodo du dalykus – viena vertus, akademinė diskusija rodo, kad ekspertinėje bendruomenėje mažoji valstybė yra suvokiama daugialypiai, nes dėmesys kreipiamas ne tik į jos fizinius parametrus, bet ir į tai, kaip ji gali panaudoti turimus išteklius. Tokiu požiūriu, materialūs parametrai nėra tokie varžantys, kadangi mažoji valstybė, turėdama mažiau galios vienoje srityje, kitose jos gali turėti daugiau ir taip atsverti trūkumą.

Kita vertus, akivaizdu, kad mažoji valstybė yra kitokia nei didžioji, todėl ji turi būti analizuojama pagal kitas analitines kategorijas. Mažųjų valstybių veikimo logika yra skirtinga, ir jai analizuoti turi būti pasitelkiami skirtingi būdai bei priemonės. Toliau darbe bus pateikiami pagrindiniai mažųjų valstybių saugumo strategijų tipai, aiškinantys mažųjų valstybių saugumo užtikrinimo alternatyvas. Šie idealieji tipai padės nustatyti, kokie gali būti optimalūs pasirinkimai Lietuvai, kaip mažajai valstybei, ir vėliau bus naudojami kaip analizės pagrindas nagrinėjant Lietuvos saugumo strategiją.

1.2. Mažųjų valstybių tipinių saugumo strategijų apibūdinimai

1.2.1. Aljansai

Aljansai yra vienas efektyviausių pasirinkimų mažajai valstybei, siekiančiai užsitikrinti išlikimą anarchiškoje tarptautinėje tvarkoje. Aljansas yra formali valstybių sąjunga, kurią sieja abipusis įsipareigojimas panaudoti karinę jėgą prieš valstybes, kurios nėra jų narės, siekiant apginti

¹² Godfrey Baldacchino ir Anders Wivel „Small States: Concepts and Theories”, kn. *Handbook on the Politics of Small States*, sud. Godfrey Baldacchino, ir Anders Wivel, (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2020; Almezaini ir Rickli, „Theories of small states”.

¹³ Almezaini ir Rickli, *The Small Gulf States*, 13.

¹⁴ Baldacchino ir Wivel „Small States: Concepts and Theories”, 7.

valstybių narių vientisumą. Aljansai reikalauja, kad visos valstybės narės įsipareigotų imtis veiksmų ir prievartos priemonių prieš agresorių, visų pirma, panaudoti karinę jėgą¹⁵. Saugumas, kurį užtikrina aljansai, priklauso nuo pasirinkto atsako į išorinę grėsmę ir poreikio sukurti ar išlaikyti galios pusiausvyrą. Išorinė grėsmė yra būtina, kad aljansas išliktų, o jos sumažėjimas ar išnykimas lemia, kad aljansas praranda savo egzistavimo priežastį ir gali iširti. Aljanso palaikymui, be bendros išorinės grėsmės, svarbūs ir kiti kintamieji, pavyzdžiui, narystės aljanse ideologinė svarba ir papildomos naudos, teikiamos aljanso narėms¹⁶.

Aljansai gali būti dvišaliai arba daugiašaliai, juos gali sudaryti tiek didžiosios galios, tiek mažosios valstybės, tačiau didesnę patikimumą ir atgrasymo efektą sukuria aljansai, kuriuose figūruoja didžiosios valstybės. Mažosios valstybės, ieškodamos saugumo garantijų tokiuose aljansuose, savanoriškai sutinka paklusti kitai valstybei mainais į saugumą – vidinį ir išorinį¹⁷. Kaip teigia D. A. Lake, buvimas tokios hierarchinės ir subordinacinės tvarkos dalimi silpnėms valstybėms naudingas keleriopai: stiprinamas jų saugumas ir teritorinis vientisumas; aiškiau apibrėžiamos ir apsaugomos nuosavybės teisės šalies viduje ir užsienyje; nustatomi ir įgyvendinami bendri tarptautinio elgesio standartai, įskaitant taisyklių laikymąsi, net ir esant valstybėms, kurios tokias taisykles laiko neteisėtomis¹⁸. Joms šie gaunami privalumai gali nusverti dalies suvereniteto praradimo riziką, susijusią su iš viršaus primestomis taisyklėmis¹⁹. Tad vienas politiškai efektyviausių ir racionaliausių sprendimų mažajai valstybei – siekti tapti aljansu dalimi, taip maksimizuojant savo saugumą ir minimizuojant galimus saugumo užtikrinimo kaštus, lyginant su kitomis alternatyvomis.

Kolektyvinio saugumo garantijos didina mažųjų valstybių atsparumą išorės grėsmėms, dėl to jos gali susitelkti į kitų problemų sprendimą. Taip pat, kaip teigia Ž. M. Vaicekauskaitė, narystė aljansuose mažoms valstybėms gali padėti stiprinti savo įtaką sprendžiant konkrečius užsienio politikos klausimus ir pakelti tarptautinį statusą. Priklausymas aljansui suteikia galimybę dalyvauti įvairiose konsultacijose ir padidina galimybes gauti politinę ir karinę pagalbą iš kitų didžiųjų partnerių²⁰. Dar vieną akivaizdų narystės aljansuose privalumą pateikia T. Janeliūnas ir L. Kirvelytė, teigdami, kad tai padeda valstybei apibrėžti aiškias užsienio politikos kryptis, tikslus ir prioritetus. Anot jų, „[d]ėl aiškaus „saugumo tiekėjo“ apibrėžimo daug lengviau pasiekiamas politinis konsensusas valstybės viduje dėl užsienio ir saugumo politikos krypčių, o tai yra labai svarbu mažajai

¹⁵ Heinz Gärtner, „Small States and Alliances“, kn. *Small States and Alliances*, sud. Erich Reiter ir Heinz Gärtner (New York: Physica-Verlag Heidelberg, 2001), 2.

¹⁶ David Ligera, „Perceptions of Grandeur: Small States, Alliance Membership, and the Value of Status Seeking“ (Magistro darbas, Tartu universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, 2019), 8.

¹⁷ David A. Lake, *Hierarchy in International Relations*, (Cornell: Cornell University Press, 2009), 7.

¹⁸ Ten pat, 8-9.

¹⁹ Baldur Thorhallsson ir Sverrir Steinsson, „Small State Foreign Policy“, kn. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*, 2017.

²⁰ Živilė Marija Vaicekauskaitė, „Security Strategies of Small States in a Changing World“, *Journal on Baltic Security*, 3(2), 2017, 9.

valstybei, nes tada politinio elito rotacija nekelia grėsmės saugumo strategijos tęstinumui. Be to, pasirinkus aljanso partnerį (partnerius), valstybė gali (bent jau tam tikrą laiką) būti rami dėl savo saugumo užtikrinimo, todėl jai nebūtina nuolat ieškoti saugumo garantijų²¹. Galiausiai, pasak B. Thorhallsson ir S. Steinsson, aljansai mažina gynybos našą, nes sutelkia resursus ir suteikia mažosioms valstybėms prieigą prie išteklių, technologijų ir žinių, kurių jos negalėtų susikurti pačios (pavyzdžiui, NATO inovacijų fondas arba NATO DIANA iniciatyva). Aljansų susitarimuose taip pat gali būti apibrėžtas ekonominis bendradarbiavimas, kuris skatina prekybą tarp sąjungininkų ir dar labiau sumažina tikimybę, kad sąjungininkai taps priešininkų taikiniai²².

Nors buvimas aljansuose mažajai valstybei yra bene efektyviausia priemonė užtikrinti saugumą, ši strategija turi ir trūkumų. Vienas tokių – alternatyvų nebuvimas silpstant aljansui arba saugumo partneriui. Tokiu atveju, mažoji valstybė priversta ieškoti naujo saugumo šaltinio arba keisti savo saugumo strategiją. Anot Janeliūno ir Kirvelytės, priklausomybė nuo pasirinkto aljanso partnerio galimybių riboja mažosios valstybės veiksmų spektrą ir galios nuosmukio ar pasikeitusių strateginių uždavinių atveju gali neigiamai įtakoti jos pačios saugumą²³. Be to, kaip teigia Almezaini ir Rickli, visuomet egzistuoja netikrumas, ir galingesnio partnerio suteikiamos saugumo garantijos niekuomet neturėtų būti laikomos savaimė suprantamu dalyku²⁴. Dar vienas neigiamas aljanso aspektas – santykinis laisvės sumažėjimas, susijęs su tuo, kad prisijungdamos prie aljanso valstybės prisiima papildomą atsakomybę kitų narių atžvilgiu. Tai mažina valstybės galimybes veikti savo nuožiūra, nes ji turi atsižvelgti į kitų valstybių, prisijungusių prie aljanso, poreikius ir tikslus²⁵. Tai yra valstybėms žinoma ir suprantama rizika, kurią jos dažniausiai priima. Kaštų ir naudos santykis akivaizdus – valstybėms išlikimas yra absoliutus prioritetas, nusveriantis dalinį suvereniteto praradimą.

Kaip teigia Thorhallsson ir Steinsson, nors daugelis tyrėjų pritaria minčiai, kad aljansai yra būtini mažųjų valstybių išlikimui ir klestėjimui, nėra aiškaus sutarimo, ar jos labiau linkusios jungtis prie galingiausių ar grėsmę keliančių veikėjų (šlietis), ar jungtis prie silpnesnių veikėjų prieš galingus ar grėsmę keliančius veikėjus (balansuoti). Minėti autoriai laikosi nuomonės, kad šliejimasis yra protingiausia mažųjų valstybių išlikimo taktika, nes jos mažai kuo gali prisidėti prie koalicijų balansavimo. Stiprios balansavimo koalicijos taip pat ne visada yra prieinamos, todėl mažoms valstybėms geriau paklusti galingesnių agresorių valiai, nei užsitraukti jų rūstybę²⁶. Kai kurie teigia,

²¹ Tomas Janeliūnas ir Laura Kirvelytė, „Gruzijos saugumo strategijos plėtra: sunkus kelias NATO link“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, 2009, 152.

²² Thorhallsson ir Steinsson, „Small State Foreign Policy“, 7.

²³ Janeliūnas ir Kirvelytė, „Gruzijos saugumo strategijos plėtra“, 153.

²⁴ Khalid S. Almezaini ir Jean-Marc Rickli, „Theories of small states' foreign and security policies and the Gulf states“, kn. *The Small Gulf States: Foreign and security policies before and after the Arab Spring*, sud. Khalid S. Almezaini ir Jean-Marc Rickli (New York: Routledge, 2017), 13.

²⁵ Pearu Pirsko, „Small State Security Engagment in a Military Alliance – The Case of Estonia“ (Magistro darbas, Tartu universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, 2023), 11.

²⁶ Thorhallsson ir Steinsson, „Small State Foreign Policy“, 7.

kad mažosios valstybės negali taikyti balansavimo strategijos, nes tai potencialiai gali vesti prie provokacijų iš valstybės, keliančios grėsmę. Tačiau ši strategija turi savo trūkumų – šliejimasis padidina mažosios valstybės priklausomybę nuo galingesnės valstybės²⁷ (Baltarusijos ir Rusijos atveju). Dar viena rizika, susijusi su šiomis strategijomis – silpnesnės valstybės gali būti pamirštos ir neginamos (pavyzdžiui, Kolektyvinio saugumo sutarties organizacija, nepaisant Armėnijos prašymo, nesiėmė veiksmų, kai Azerbaidžanas perėmė Kalnų Karabacho kontrolę) arba priverstinai įtraukiamos į didžiųjų valstybių konfliktus²⁸.

1.2.2. Neutralumas

Neutralumas yra aljansams priešingas saugumo modelis, kuris taip pat gali padėti išlikti mažajai valstybei anarchiškoje tarptautinėje tvarkoje. Neutralumas yra strategija, paremta savanorišku susilaikymu nuo dalyvavimo kariniuose konfliktuose su kitomis valstybėmis, siekiant išvengti galimos agresijos iš bet kurios konfliktuojančios šalies. Kaip teigia L. Goetschel, neutralumas istoriškai buvo viena svarbiausių diskusijų apie Europos saugumą dalių. Šimtmečius jis buvo iš esmės vienintelė (be aljansų) mažųjų valstybių saugumo ir išlikimo strategija, tačiau tai pasikeitė pasibaigus Šaltajam karui: neutralumas *de facto* išnyko iš oficialaus Europos saugumo diskurso²⁹. Kai kurių Europos šalių polinkis į neutralumą Šaltojo karo metu buvo susijęs su nuogaštavimu išprovokuoti neigiamą SSRS atsaką. Subyrėjus sovietų imperijai, šio suvaržymo nebeliko, ir neutralumas daugeliui valstybių tapo nebeaktualus. Šiuo metu Europoje yra likusios kelios valstybės, vis dar besiremiančios karinio neutralumo koncepcija – Austrija, Šveicarija, Airija ir Malta. Netgi tokios valstybės kaip Švedija ir Suomija, ilgus dešimtmečius (Švedijos atveju – net nuo XIX a.) deklaravusios karinį neutralumą, Rusijos grėsmės akivaizdoje priėmė istorinius sprendimus stoti į NATO.

Kaip teigia Vaicekauskaitė, mažosioms valstybėms neutralumas yra palanki priemonė savo suverenumui ir autonomijai išlaikyti – skirtingai nei aljansų atveju, neutrali šalis išlaiko pilną sprendimo laisvę saugumo ir gynybos klausimais. Mažosios valstybės laikosi neutralumo principo ir todėl, kad išvengtų stojimo į vieną iš didžiųjų galių tarpusavio konfliktų pusį, taip parodydamos, kad jos nekelia jokios grėsmės didesnėms galioms. Kai kurioms silpnesnėms valstybėms, esančioms netoli nedraugiškų šalių, neutralumas gali būti realiausia išeitis siekiant sumažinti įtampas ir užtikrinti savo saugumą³⁰. Anot Thorhallsson ir Steinsson, mažoms valstybėms taikos ir neutralumo įvaizdis

²⁷ Ayman El-Dessouki ir Ola Rafik Mansour, „Small States and Strategic Hedging: the United Arab Emirates’ Policy Towards Iran”, *Review of Economics and Political Science*, 8(5), 2023, 396.

²⁸ Tomas Janeliūnas, „Gruzijos saugumo politikos pokyčiai po 2012 metų ir kintanti saugumo tapatybė“, *Politologija*, 2017/1, 62-63.

²⁹ Laurent Goetschel, „Neutrality, a Really Dead Concept?“, *Cooperation and Conflict*, 34(2), 1999, 115.

³⁰ Vaicekauskaitė, „Security Strategies of Small States“, 11.

tarptautinėje arenoje yra naudingas, nes suteikia galimybę nešališkai veikti, pavyzdžiui, prisidėti prie konfliktų sprendimo ar tarpininkauti. Tokias funkcijas kitos valstybės paprastai patiki tik neutralioms ir grėsmės nekeliančioms valstybėms³¹. Tai gali padidinti jų diplomatinę bei politinę svorį. Neutralios valstybės dėl to turi puikias galimybes konfliktuojančioms šalims pasiūlyti alternatyvius konfliktų sprendimų būdus, galimybę užmegzti kontaktą (arba tarpininkauti) ir sudaryti palankias sąlygas deryboms, kai joms yra pasiruošusios abi pusės³².

Neutralumo strategijos minusai akivaizdūs – nors neutralitetas yra laikomas savanorišku valstybės sprendimu, jis turi prasmę tik tuomet, kai jos neutralumas yra gerbiamas kitų valstybių. Neutralumas reikalauja didžiųjų valstybių – bent jau kaimyninių – pripažinimo ir pritarimo tokiam žingsniui, kad jis būtų užtikrintas. Keletas tarpukariu priimtų neutralumo politikos nuostatų Europoje tapo niekinėmis, kai nacistinė Vokietija nusprendė jų nesilaikyti (pavyzdžiui, Belgijos atveju). Neutralumo susitarimai paprastai grindžiami abipusio intereso principu, o jei šis interesas žlunga iš didžiosios valstybės pusės, kartu žlunga mažosios valstybės neutralumo politikos perspektyva³³. Kitas aspektas – neutralumo efektyvumas priklauso nuo jo patikimumo, todėl neutrali valstybė turi telkti vidinius resursus šiam patikimumui užtikrinti³⁴. Kaip teigia Bailes, neutralumo kaštai yra dideli, kadangi nacionaliniai pajėgumai turi būti gerai išvystyti, kad galėtų atgrasyti potencialų priešininką. Tad mažoji valstybė, turėdama ir taip ribotus resursus, privalo gerai apsvarstyti savo nacionalinės kariuomenės vystymo kryptis bei prioritetus, siekdama maksimalaus atgrasymo efekto³⁵. Taip pat, anot E. Karsh, neutralumas akivaizdžiai parodo santykinį mažos valstybės silpnumą ir jos manevro laisvę. Mažoji valstybė, pasirinkusi neutralumą didžiųjų valstybių kare, yra pažeidžiama abiejų kariaujančių šalių vienu metu. Būtent šioje situacijoje, kai maža valstybė susiduria su didžiąja galia, jos mažumas ir santykinis silpnumas atsiskleidžia ryškiausiai. Tokia situacija verčia mažąją valstybę pasitelkti visus išteklius ir visapusiškai išnaudoti savo politinį sumanumą, kad vykdytų neutralią politiką, tenkinančią abi kariaujančias puses³⁶.

Mažosios valstybės, pasirinkusios neutralumo strategiją, taip pat gali rinktis dvi taktikas: slėpimosi (angl. *hiding*) arba įpareigojimo (angl. *binding*). Pirmuoju atveju, mažosios valstybės, būdamos saugumo vartotojomis, turi mažai ką pasiūlyti didžiosioms galioms, ir dėl to turi mažesnę

³¹ Thorhallsson ir Steinsson, „Small State Foreign Policy”, 10.

³² Thomas Greminger ir Jean-Marc Rickli, „Neutrality After the Russian Invasion of Ukraine: The Example of Switzerland and Some Lessons for Ukraine”, *PRISM*, 10(3), 2023, 37.

³³ Lela Chikovani, „How to Stop the Bear: Strategy of Small States“ (Magistro darbas, JAV laivyno aukštoji mokykla, 2010), 22.

³⁴ Oğuzhan Özdemir, „Small-State Politics and Alliances: an Analysis of Armenia-NATO Partnership until the Velvet Revolution”, *Hatay Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute*, 20(51), 2023, 52.

³⁵ Alyson J. K. Bailes, „Small States and Security: Does Size Still Matter?“, kn. *Small States in the Modern World: Vulnerabilities and Opportunities*, sud. Harald Baldersheim and Michael Keating (Northampton: Edward Elgar Publishing, 2015), 23.

³⁶ Efraim Karsh, *Neutrality and Small States* (London: Routledge, 1988), 5-6.

manevro laisvę. Todėl valstybė gali pasirinkti visiškai nesikišti į jokių tarptautinius reikalus ir „tyliai“ tvarkyti savo vidaus gyvenimą, jog ji nebūtų pastebėta ir įtraukta į konfliktus (pvz. Šveicarija ar Švedija Antrojo pasaulinio karo metu). Tačiau tokia taktika valstybę daro pažeidžiama, ir, globalizacijos amžiuje, didėjant politinei bei ekonominei tarpusavio priklausomybei tarp valstybių, jos yra praktiškai neįmanoma įgyvendinti. Kita vertus, mažoji valstybė gali pasitelkti tarptautines institucijas ir jų kuriamas taisykles, kurios užtikrina tarptautinę tvarką bei taiką. Tokiu būdu ne tik stiprinamos tarptautinės institucijos ir jų vaidmuo, bet ir suvaržoma didžiųjų galių veikimo laisvė – kadangi tarptautinės institucijos reikalauja visų valstybių laikytis savanoriškai prisiimtų taisyklių, už jų pažeidimą gali grėsti sankcijos ir kitos nuobaudos³⁷. Tačiau svarbu pabrėžti, kad sankcijos nėra pakankamas atgrasymo veiksnys – pavyzdžiui, kolektyvinės sankcijos Rusijos atžvilgiu Jungtinių Tautų formate neveiksios dėl jos veto teisės Saugumo Taryboje, o Europos Sąjungoje taip pat turi ribotą efektą dėl jų apėjimo.

1.2.3. Apsidraudimas

Mažųjų valstybių saugumo modelių matricoje apsidraudimo (angl. *hedging*) strategiją būtų galima pozicionuoti tarp šliejimosi ir balansavimo strategijų. Ją galima apibūdinti kaip valstybės elgesį, kuriuo ji siekia valdyti rizikas tarptautinėje arenoje, neužimdama aiškios pozicijos didžiųjų valstybių atžvilgiu. Pasak E. Goh, apsidraudimas reiškia veiksmus, kuriais mažoji valstybė bando save apsaugoti nuo nepageidaujamų rezultatų, pasirinkdama kelias alternatyvias strategijas, kai ji negali pasirinkti paprastesnės, pavyzdžiui, balansavimo, šliejimosi ar neutralumo. Vietoje to ji puoselėja vidurio poziciją, kuri padeda išvengti būtinybės pasirinkti vieną pusę kitos sąskaita³⁸. Kaip teigia C. Kuik, apsidraudimas yra dvikryptė strategija, nes ji taikoma vienu metu įgyvendinant du tarpusavyje priešingus veiksmus, kuriuos galima pavadinti „gražos maksimizavimu“ ir „rizikos mažinimu“. Pirmoji priemonė per ekonominę pragmatizmą, ryšį kuriantį įtraukimą ir ribotą šliejimąsi leidžia mažajai valstybei gauti kuo didesnę ekonominę, diplomatinę ir užsienio politikos naudą iš didžiosios galios. Antrasis instrumentas yra pasitelkiamas siekiant sumažinti mažosios valstybės nuostolius, jei situacija su viena iš didžiųjų valstybių pablogėtų, ir yra paremtas dominavimo neigimu bei netiesioginiu balansavimu³⁹. Tokią strategiją yra pasirinkęs Singapūras, kuris, viena vertus, puoselėja karinį bendradarbiavimą su JAV, ir, kita vertus, stiprina ekonominius ryšius su Kinija.

³⁷ Robert Steinmetz ir Anders Wivel, „Introduction“, kn. *Small States in Europe: Challenges and Opportunities*, sud. Robert Steinmetz ir Anders Wivel (New York: Routledge, 2016), 10.

³⁸ Evelyn Goh, „Southeast Asian Perspectives on the China Challenge“, *Journal of Strategic Studies*, 30(4-5), 2007, 825.

³⁹ Cheng-Chwee Kuik, „The Essence of Hedging: Malaysia and Singapore's Response to a Rising China“, *Contemporary Southeast Asia*, 30(2), 2008, 171.

Pagrindinis šios strategijos trūkumas, anot A. Korolev, yra jos netvarumas. Autoriaus teigimu, mažųjų valstybių apsidraudimo strategijos sėkmė priklauso nuo didžiųjų valstybių konkurencijos sisteminiu lygmeniu intensyvumo. Kai didžiosios valstybės intensyviai konkuruoja, strategijos sėkmė mažėja, o kai konkurencijos intensyvumas mažėja, ji auga. Kadangi apsidraudimas yra nesisteminis valstybių elgesio būdas, jį lemia sąlyginiai, situaciniai valstybės skaičiavimai ir jis yra subsisteminių kintamųjų (interesai artimiausioje geopolitinėje aplinkoje, ekonominis vystymasis, vidaus politikos ypatumai, biurokratija) rezultatas. Korolev įsitikinęs, kad apsidraudimo galimybė nėra pastovi: didėjanti išorinės aplinkos įtampa lemia, kad sisteminiai balansavimo ir šliejimosi imperatyvai tampa svarbesni už subsisteminius veiksmus. Šios sistemos-vieneto dinamikos rezultatas yra tai, kad didžiosios valstybės pradeda balansuoti viena prieš kitą, o mažesnės valstybės pradeda šlietis arba glaudžiau tapatinasi su viena ar kita didžiąja valstybe⁴⁰. Tad apsidraudimo strategija mažajai valstybei gali būti naudinga (šią strategiją naudoja nemaža dalis Pietryčių Azijos regiono valstybių, siekdamos gauti tiek ekonominę naudą iš Kinijos, tiek saugumą iš JAV), bet ja negali būti paremta ilgalaikė valstybės saugumo koncepcija, nes sisteminiai veiksniai ir rimtesnė konfrontacija tarp didžiųjų valstybių gali neigiamai paveikti mažosios valstybės saugumo situaciją.

1.2.4. Prieglobsčio ieškojimas

Tai dar vienas dažnai akademinėje literatūroje sutinkamas teorinis modelis. Prieglobsčio (angl. *shelter seeking*) strategija remiasi suvokimu, jog mažoji valstybė, turėdama ribotus resursus, galią ir varžoma kitų struktūrinių veiksnių, privalo ieškoti prieglobsčio pas galingesnes valstybes arba tarptautines organizacijas, kad galėtų išlikti ir klestėti tarptautinėje aplinkoje. Thorhallson teigia, kad mažų valstybių silpnosios sritys yra trys: politinė, ekonominė ir socialinė. Atitinkamai, mažos valstybės yra priklausomos nuo politinio, ekonominio bei socialinio prieglobsčio, kurį suteikia didesnės valstybės ir/arba regioninės ir tarptautinės organizacijos. Prieglobsčio svarba grindžiama trimis tarpusavyje susijusiomis savybėmis: a) rizikos mažinimu galimos krizės akivaizdoje, b) pagalba amortizuojant sukrėtimus krizės metu ir c) pagalba tvarkantis su krizės padariniais. Tačiau prieglobsčio teorija taip pat teigia, kad mažos valstybės siekia ne tik saugumo, bet ir sušvelninti su mažu valstybės dydžiu susijusius struktūrinius trūkumus, pavyzdžiui, mažą vidaus rinką ir palyginus nedidelį biurokratinį aparatą⁴¹. A. Wivel ir C. Ingebritsen rašo, jog mažoji valstybė prieglobsčio gali ieškoti dvišaliu arba daugiašaliu pagrindu, tačiau dažniausiai prieglobstį mažajai valstybei suteikia šių formatų derinys: dvišaliai santykiai, daugiašalės organizacijos ir daugiašalėse organizacijose

⁴⁰ Alexander Korolev „Shrinking Room for Hedging: System-unit Dynamics and Behavior of Smaller Powers”, *International Relations of the Asia Pacific*, 19, 2019, 420-421.

⁴¹ Baldur Thorhallsson, „A small state in world politics: Iceland’s search for shelter”, *Icelandic Review of Politics and Administration*, 14(1), 2018, 62.

įtvirtinti dvišaliai santykiai. Tikimybė mažajai valstybei ieškoti prieglobsčio priklauso nuo valstybės tarpusavio ryšių ir institucionalizacijos tarptautinėje aplinkoje, taip pat vidaus suvaržymų, kylančių dėl ekonominės struktūros ir kultūrinių, tautinių ypatumų⁴². Tad prieglobsčio strategija suteikia mažosioms valstybėms papildomą „išgyvenimo instrukciją“, kuri yra grindžiama ne tik grynai karinio saugumo svarba, tačiau ir kitomis valstybės gyvenimo sritimis, kurios taip pat yra įtakojamos mažo valstybės dydžio ir iš jo kylančių struktūrinių silpnybių. Pavyzdžiui, Islandija, po to, kai JAV 2006 metais uždarė savo karinę bazę ir paliko valstybę, buvo priversta iš naujo ieškoti karinio, politinio bei ekonominio prieglobsčio NATO, Šiaurės Tarybos bei dvišaliuose formatuose.

Kaip ir visų strategijų atveju, egzistuoja tam tikros rizikos, kurias mažosios valstybės privalo įvertinti. Visų pirma, už prieglobstį jai gali tekti sumokėti tam tikrą kainą. Pavyzdžiui, ji gali užmegzti prieglobsčiu paremtus santykius su didžiąja valstybe, regionine ar tarptautine organizacija, kurių pagrindu mažoji valstybė galės kontroliuoti politinių sprendimų priėmimą vienais klausimais, tačiau kitais, pavyzdžiui, vidaus politikos, sprendimų priėmimo laisvė gali būti suvaržyta⁴³. Valstybės taip pat gali jausti tiesioginį ir netiesioginį spaudimą keisti savo identitetą. Be to, valstybės balsas prie derybų stalo gali būti silpnas, lyginant su kitomis didesnėmis valstybėmis, ir per sudėtingus daugiašalius ginčus jis gali būti prarastas. Nėra jokio užtikrintumo, kad jos nuomonė bus išgirsta, net jei valstybė ir prašytų pagalbos. Kitos gali tiesiog nepadėti sunkumų patiriančiai valstybei arba nustatyti pernelyg griežtas sąlygas pagalbos suteikimui⁴⁴.

Iš to seka, kad mažosios valstybės gali gauti patikimesnę prieglobstį iš daugiašalės organizacijos, nei vienos valstybės. Yra didesnė rizika, kad pavienė prieglobstį teikianti valstybė pasitrauks iš tokio susitarimo arba nuspręs neteikti pagalbos, nei kad panašiai pasielgs daugiašalė organizacija. Daugiašaliuose formatuose rizika pasidalijama ir paskirstoma, o nariai veikia pagal nustatytas taisykles, grindžiamas savitarpio pagalba. Todėl daugiašaliai formatai įpareigoja didesnes valstybes padėti mažesniems partneriams. Didelėms valstybėms bus sunkiau atsisakyti savo įsipareigojimų daugiašalėms organizacijoms, nei atskiroms valstybėms, tarp kurių įsipareigojimas grindžiamas dvišaliais santykiais⁴⁵.

Šioje dalyje išdėstyti mažųjų valstybių tipinių saugumo strategijų apibūdinimai rodo, kad egzistuoja skirtingos strategijos, kurių pasirinkimą lemia įvairios priežastys (vieta tarptautinėje sistemoje, geopolitinė padėtis, valstybės grėsmių suvokimas, istorinė patirtis, vidaus politikos ypatumai ir pan.). Tačiau tuo pat metu svarbu pabrėžti, kad vienos ar kitos saugumo strategijos

⁴² Anders Wivel ir Christine Ingebritsen, “Why shelter theory matters: ramifications for international relations and small state studies”, kn. *Small States and Shelter Theory: Iceland's External Affairs*, sud. Baldur Thorhallsson (London: Routledge, 2019), 209.

⁴³ Alyson J. K. Bailes, Bradley A. Thayer ir Baldur Thorhallsson, “Alliance theory and alliance ‘Shelter’: the complexities of small state alliance behaviour”, *Third World Thematics: A TWQ Journal*, 1(1), 2016, 14-15.

⁴⁴ Ten pat, 55.

⁴⁵ Thorhallsson, “A small state in world politics”, 77.

pasirinkimas nereiškia, kad ji yra nekintantis reiškinys. Tai galioja ir aljansų strategijos atveju, kuri šioje darbo dalyje yra viena pagrindinių analizės objektų. Pokyčiai gali vykti ir aljansų viduje (įvade minėtoji „aljansų dinamika“) – priklausomai nuo tarptautinės sistemos pokyčių ir kitų aukščiau paminėtų veiksnių, gali keistis atskirų aljanso narių gynybos poreikiai.

Tai itin aktualu dabartiniame geopolitiniame kontekste – po Šaltojo karo pabaigos NATO narės ne stiprino savo gynybinius pajėgumus, tačiau juos mažino. Vėliau įvairūs išorės sukrėtimai (ypač 2014 m. ir 2022 m. Rusijos invazijos į Ukrainą) keitė dinamiką pačios NATO viduje: pasikeitė požiūris į aljanso kolektyvinio saugumo garantijas ir jų patikimumą, todėl atskiros valstybės narės pradėjo daugiau dėmesio skirti nacionalinių gynybinių pajėgumų stiprinimui.

Lietuvos atvejį galima laikyti vienu tokių dinamikos aljanso viduje pavyzdžių, kuomet pasirinkta aljanso saugumo strategija transformavosi nuo visiško pasitikėjimo NATO teikiamomis saugumo garantijomis iki suvokimo, jog vien priklausomybė stipriausiam gynybiniam aljansui nėra pakankama atgrasymo ir gynybos priemonė. Kitoje darbo dalyje bus kalbama apie tai, kaip keitėsi Lietuvos saugumo strategija – nuo visiško pasitikėjimo NATO iki siekio narystę derinti su individualios gynybos pastangomis.

2. Lietuvos saugumo strategijos kaita ir pokyčių veiksniai

Toliau bus nagrinėjama Lietuvos saugumo strategija, jos atsiradimą lėmę veiksniai ir esminiai pokyčiai, įvykę per pastaruosius du dešimtmečius. Tam, kad būtų parodytas Lietuvos saugumo strategijos pokytis, šiame darbe išskirti trys pagrindiniai laikotarpiai: 1) 2004-2014 m. 2) 2014-2022 m. ir 3) po 2022 m.

2.1. Veiksniai, lemiantys Lietuvos saugumo strategiją

Lietuva per visą savo gyvavimo istoriją buvo priversta kovoti už savo išlikimą – nuo pat XIII a. iki šių laikų. Istorinė patirtis, ypatingai su nedraugiškomis kaimynėmis, geografinė padėtis, buvimas maža ir ką tik atsikūrusia demokratine valstybe po 1990-ųjų suformavo savitą požiūrį į valstybės saugumą. O. Knudsen kalba apie neigiamą mažosios valstybės ir artimiausios didesnės valstybės santykių istoriją kaip faktorių, lemiantį mažosios valstybės saugumo politiką. Kuo istorija yra sudėtingesnė, tuo mažoji valstybė bus atsargesnė ir atitinkamai formuluos savo saugumo politiką. Kadangi didžiųjų valstybių ir jų mažesnių kaimynių santykių istorija paprastai pasižymi okupacijomis ir suvereniteto pažeidimais, kolektyvinėje tautos atmintyje yra susiformavęs neigiamas ir atsargus požiūris į didžiąją kaimynę. Sprendimų priėmėjai savo ruožtu siekia ne draugystės su ta valstybe, o

apsaugos nuo potencialios agresijos ateityje⁴⁶. Šį teiginį patvirtina M. Jurkynas, teigdamas, kad esminė priežastis, lemianti Lietuvos saugumo strategijos pasirinkimą, yra neigiama istorinė patirtis su Rusija, iš to kilęs tapatybinis konfliktas, ir didelė valstybių tarpusavio galios asimetrija⁴⁷.

Kolektyvinė tautos atmintis šimtmečių bėgyje suformavo atitinkamą Lietuvos saugumo politiką, kurioje iki šiol dominuoja aiški Rusijos grėsmė. Ribota manevro laisvė suteikė ribotus instrumentus bei politikos kryptis, kurias valstybė galėjo rinktis. Tai iš esmės reiškė, jog neutralumo strategija jai yra netinkama. G. Miniotaitė teigia, jog Nepriklausomybės atkūrimo pradžioje sprendimų priėmėjai flirtavo su neutralumo idėja, tačiau tie svarstymai taip ir liko diskusijų lygmenyje. Mintys apie neutralitetą didžiąja dalimi buvo įkvėptos tarpukario Lietuvos pavyzdžio, kuomet neutralumo strategija buvo pasirinkta siekiant laviruoti tarp Maskvos ir Berlyno. Tačiau akivaizdu, jog neutralumo principas neišgelbėjo valstybės, kuri galiausiai tapo abiejų didžiųjų valstybių okupacijų auka⁴⁸. Kaip teigia R. Pukenis, istorija liudija, kad Lietuvai laikytis neutralumo principo dažnai reiškė valstybingumo praradimą: 1795 m. įvykusio trečiojo ATR padalijimo pasekmė buvo suverenios Lenkijos ir Lietuvos išnykimas iš Europos žemėlapis ir 123 metus trukusi caro valdžios jungo našta, o 1918 m. paskelbtą Nepriklausomybės aktą teko ginti kovose su iš visų pusių puolančiais priešais⁴⁹. Nepriklausomybės atkūrimo pradžioje minčių apie draugiškus santykius su Rusija taip pat buvo nedaug. Vis dar buvo baiminamasi revanšistinių kaimynės nuotaikų po SSRS subyrėjimo, juolab, kad iki 1993-ųjų metų Lietuvoje vis dar buvo dislokuota okupacinė kariuomenė. Tad neutralumas negalėjo būti tarp rimtų pasirinkimų svarstant Lietuvos saugumo strategiją, kadangi ji iš esmės nebūtų galėjusi savarankiškai apsiginti. Valstybė neturėjo ginkluotųjų pajėgų, kurios užtikrintų valstybės saugumą užpuolimo atveju.

Apsidraudimo strategija Lietuvai taip pat nebuvo optimalus variantas. Lietuva iš esmės neturėjo tikslo balansuoti tarp dviejų didžiųjų galių, nes tai jai būtų buvę pražūtinga. Iš karto po Nepriklausomybės atgavimo Lietuva vertybiškai tapatinosi su Vakarų pasauliu, siekdama į jį visapusiškai integruotis, o Konstitucijoje buvo įtvirtinta nuostata nesijungti į jokias buvusios SSRS pagrindu kuriamas politines, karines ir ekonomines sąjungas. Vien ši nuostata parodo ryžtą atsisakyti bet kokių sąsajų su sovietų imperija ir savo saugumą sieti su vakarietiškomis struktūromis, paremtomis demokratinėmis vertybėmis. Lietuva pasirinko aiškia strategiją siekti narystės NATO ir

⁴⁶ Olav F. Knudsen, „Analysing Small-State Security: The Role of External Factors“, kn. *Small States and the Security Challenge in the New Europe*, sud. Werner Bauwens, Armand Clesse ir Olav F. Knudsen, (London: Brassey's, 1996), 12-13.

⁴⁷ Mindaugas Jurkynas, „Security concerns of the Baltic States in the twenty-first century“, kn. *Small States and International Security. Europe and Beyond*, sud. Clive Archer, Anders Wivell ir Alyson Bailes (London: Routledge, 2014), 114.

⁴⁸ Gražina Miniotaitė, „Lithuania's Evolving Security and Defence Policy: Problems and Prospects“, *Lithuanian Annual Strategic Review*, 2007, 179.

⁴⁹ Robertas Pukenis, „The Strategy of Lithuanian State Security in the 21st Century“, *European Scientific Journal*, 13(19), 2017, 17.

ES, suvokdama, kad tai yra patikimiausias kelias į valstybės saugumo ir stabilumo užtikrinimą. Kitu atveju, ką tik atsikūrusiai Lietuvos valstybei, šalia valstybės politinių, ekonominių ir karinių struktūrų kūrimo, būtų tekę laviruoti tarp sudėtingų geopolitinių aplinkybių ir egzistuojančio strateginio neapibrėžtumo po Šaltojo karo pabaigos.

Taigi, atsižvelgiant į tuometinę Lietuvos padėtį, sprendimo alternatyvų buvo mažai. Tą suprato ir tuometinis valdantysis politinis elitas. Lietuva buvo neseniai atsikūrusi mažoji valstybė, varžoma ribotų politinių, ekonominių, karinių ir administracinių išteklių, tarptautinėje bendruomenėje jos vaidmuo buvo ribotas dėl struktūrinių veiksnių, kurių ji negalėjo įtakoti. Dar 1994 metais buvo oficialiai įtvirtintas siekis integruotis į europinę ir transatlantinę saugumo bendruomenę (ES ir NATO), o 1996 metais priimtame Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme teigiama, kad „[s]varbiausias Lietuvos užsienio politikos tikslas – stiprinti Lietuvos integraciją į europines bei transatlantinę institucijas ir užsitikrinti tarptautines saugumo garantijas”⁵⁰. Tokį Lietuvos elgesį pagal mažųjų valstybių saugumo strategijas būtų galima priskirti ne tik jungimosi į aljansus logikai, bet ir prieglobsčio ieškojimui. Aljansų strategija yra paremta fiziniu valstybės išlikimo siekiu, karinės galios didinimu ir integracija į platesnę saugumo bendruomenę. Lietuvos atveju, egzistencinis išlikimas buvo svarbi, bet ne vienintelė priežastis integracijai į Vakarų politines, ekonomines ir karines struktūras. Būdama jauna demokratine valstybe, Lietuvai tarptautinėje erdvėje buvo svarbu įrodyti, jog ji pasiryžusi visapusiškai integruotis į Vakarus. Tuometinis politinis elitas suprato, kad ta integracija gali būti naudinga užtikrinant stabilumą ir tvarų ilgalaikį ekonominį vystymąsi, kuris buvo kritiškai svarbus. Juo labiau, buvimas tarptautinių organizacijų dalimi, bent jau teoriškai, didina valstybės įtaką ir balso svorį sprendimų priėmimo, kas mažajai valstybei yra itin palanku. Tad Lietuva, šalia kitų naudų, tarptautinėmis organizacijomis galėjo naudotis kaip užuovėja, leidžiančia gauti maksimalią naudą ne tik saugumo, bet ir politine bei ekonomine prasme.

Aptarus Lietuvos saugumo strategijos pasirinkimo logiką ir formavimosi aplinkybes, toliau galima analizuoti, kaip ji keitėsi skirtingais laikotarpiais.

2.2. Lietuvos saugumo strategija 2004-2014 m.

Analizę logiškiausia pradėti nuo 2004-ųjų metų – svarbaus riboženklis Lietuvos istorijoje, transformavusio jos padėtį tarptautinėje bendruomenėje. Tais metais Lietuva prisijungė prie NATO ir ES bei visapusiškai integravosi į Vakarus. Karinio saugumo prasme, tai buvo vienas svarbiausių pasiekimų – NATO įsipareigojimas užpuolimo atveju ginti Lietuvą suteikė tvarias saugumo garantijas, leidžiančias jaustis užtikrintai istoriškai agresyvios kaimynės akivaizdoje. 2005 metais

⁵⁰ Lietuvos Respublikos Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas, Vilnius, 1996, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.34169/asr>, (žiūrėta 2024 m. kovo 17 d.).

patvirtintoje Nacionalinio saugumo strategijoje (NSS) buvo teigiama, kad „Lietuvos Respublikos padėtis tarptautinio saugumo sistemoje yra geriausia nuo nepriklausomybės atkūrimo“⁵¹. Prasidėjo tam tikras atsipalaidavimo laikotarpis. Vienas iš pirmaeilių Lietuvos nacionalinio saugumo interesų, kaip teigiama NSS, buvo NATO efektyvumas ir aktyvumas užtikrinant tarptautinį saugumą ir stabilumą⁵². Tai keitė ir valdančiojo elito požiūrį į valstybės gynybos reikalus.

Politinio elito požiūrį į gynybą nesunkiai galima įvertinti pasitelkiant kiekybinius parametrus – procentą nuo BVP, skirtą krašto apsaugai. Įstojus į NATO, Lietuvos išlaidos gynybai siekė 1,2 proc. nuo BVP (mažiau gynybai tuo metu skyrė tik Liuksemburgas, turintis apie 150 karių kariuomenę), ir šis skaičius metams bėgant toliau mažėjo, kol 2012 ir 2013 metais pasiekė rekordines žemumas – atitinkamai 0,77 ir 0,76 proc.⁵³ Iš dalies šį nuosmukį galima paaiškinti globalia ekonomine krize ir po jos sekusiu priverstiniu valstybės taupymu. Tačiau svarbesnė priežastis yra ta, jog Lietuva, tapusi NATO nare, neprioritizavo gynybos reikalų ir tikėjo, kad 5 straipsnis yra esminis Lietuvos saugumo garantas⁵⁴. Kaip teigia D. Šlekys, geriausiai 2005-2013 metų laikotarpį iliustruoja nuostata, kad „sunkus darbas buvo atliktas, mes esame NATO, o jei Rusija mums grasintų, Aljansas padėtų ir išgelbėtų Lietuvą“⁵⁵. 2004-2014 metų laikotarpiu Lietuva buvo absoliuti saugumo vartotoja, dedanti minimalias pastangas savo pačios saugumo užtikrinimui. T. Janeliūno ir M. Zapolskio analizė patvirtina šį teiginį – 2007-2012 metų laikotarpiu Lietuva šiuo požiūriu buvo *piktnaudžiautoja* (angl. *free-rider*) ir naudojosi aljanso teikiamomis saugumo garantijomis, pati įdėdama menką indėlį į bendrą aljanso saugumo užtikrinimą. Kadangi mažųjų valstybių, tokių kaip Lietuva, indėlis į aljanso saugumą niekuomet nebus toks reikšmingas, jos atsakomybę yra linkusios perduoti didesnėms valstybėms, tuo pat metu išvengdamos didesnio indėlio į saugumą⁵⁶.

⁵¹ Lietuvos Respublikos Seimas, *Nutarimas dėl Seimo nutarimo „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ priedo pakeitimo*, Vilnius, 2005 m. sausio 20 d. Nr. X-91, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.249438?jfwid=snv7abycp> (žiūrėta 2024 m. balandžio 6 d.).

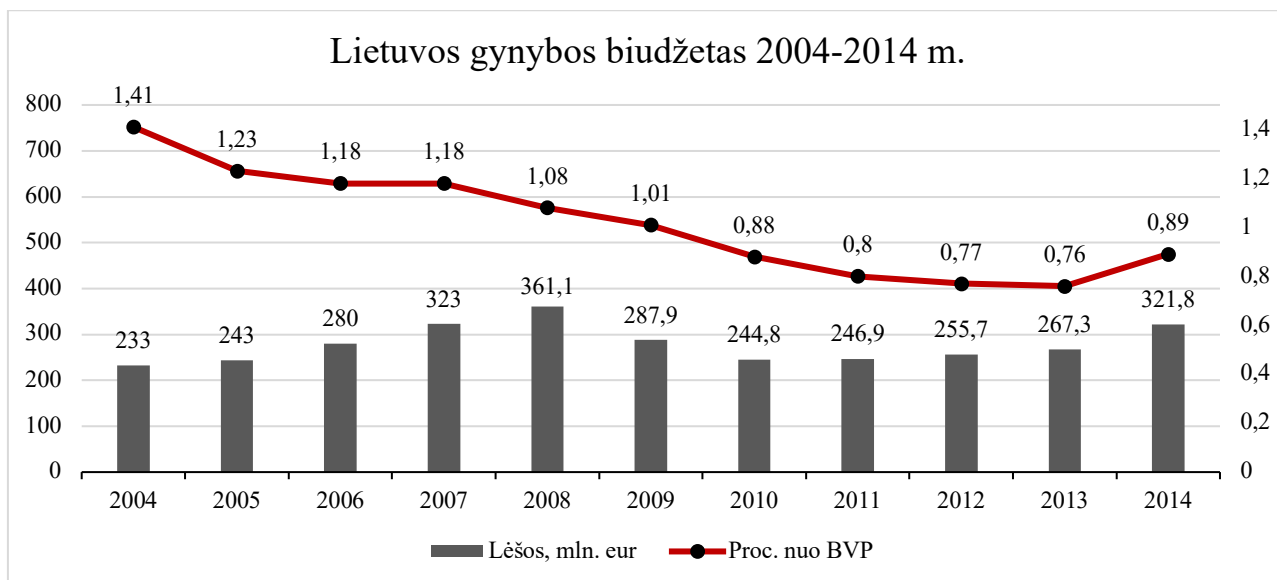
⁵² Ten pat.

⁵³ Lithuania Military Spending/Defense Budget 1960-2024, žiūrėta 2024 m. balandžio 5 d., <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/LTU/lithuania/military-spending-defense-budget>.

⁵⁴ Jaroslav Dvorak ir Bohuslav Pernica, “To free or not to free (ride): a comparative analysis of the NATO burden-sharing in the Czech Republic and Lithuania – another insight into the issues of military performance in the Central and Eastern Europe”, *Defense & Security Analysis*, 37(2), 2021, 168.

⁵⁵ Deividas Šlekys, „Lithuanian Military Transformation and Changing Efficiency of Defence“, kn. Nortautas Statkus ir Giedrius Česnakas, *Lithuania in the Global Context: National security and defence policy dilemmas*, (Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2020), 308.

⁵⁶ Martynas Zapolskis ir Tomas Janeliūnas, „Lithuania as a Rational Free Rider in NATO“, kn. *Newcomers No More? Contemporary NATO and the Future of the Enlargement from the Perspective of “Post-Cold War” Members*, sud. Robert Czulda ir Marek Madej (Warsaw: Warsaw University, 2015), 88.

1 pav. Lietuvos gynybos biudžetas 2004-2014 m.⁵⁷

2008 metais Rusijai užpuolus Gruziją, į šiuos įvykius tiek Aljansas, tiek Lietuva reagavo gana pasyviai. Nors buvo išreikšti nuogąstavimai dėl tuometinio nepakankamo dėmesio gynybos politikai⁵⁸, veiksmai šios retorikos neskė. Priešingai – gynybos biudžetas ir toliau mažėjo, kariuomenės modernizacijos procesai stagnavo, o ekonominė krizė ir jos padariniai varžė politikų galimybes skirti didesnę lėšų dalį gynybos sričiai. Be to, užuot stiprindama savo gynybą, Lietuva sutelkė dėmesį į karinių pajėgų profesionalizaciją. Šiuo laikotarpiu buvo atsisakyta šauktinių kariuomenės ir teritorinės gynybos principo – vietoje to buvo pradėtos formuoti greito reagavimo pajėgos, tinkamos dislokavimui užsienyje ir NATO tarptautinių užduočių vykdymui. Atsisakius šauktinių, Lietuvos kariuomenės personalas sumažėjo nuo 39 tūkst. iki 17 tūkst.⁵⁹ Iš NATO perspektyvos, Lietuvą tuo metu buvo galima vadinti silpnąja grandimi – aptariamam laikotarpiu kariuomenėje buvo užtikrinamas tik minimaliausių funkcijų vykdymas, nebuvo tinkamo karių aprūpinimo, o kariuomenės rezervo rengimas po šauktinių kariuomenės panaikinimo buvo praktiškai sustojęs. To meto Lietuvos kariuomenė nebūtų buvusi pajėgi atremti didesnės karinės konfrontacijos.

2012 metais atnaujintoje NSS grėsmių vertinimas iš esmės nebuvo pakitęs – teigta, kad tiesioginės karinės grėsmės valstybei nėra, tačiau pradėta kalbėti apie dinamišką ir sunkiai prognozuojamą saugumo aplinką, kurioje Lietuvos nacionaliniams interesams kyla „tam tikri išorės

⁵⁷ Grafikas sudarytas autorės, remiantis Krašto apsaugos ministerijos duomenimis. Šaltinis: www.kam.lt.

⁵⁸ Roberta Tracevičiūtė, „Karas Gruzijoje privertė susirūpinti saugumu“, 15min, žiūrėta 2024 m. balandžio 23 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/karas-gruzijoje-priverte-susirupinti-saugumu-56-10944>.

⁵⁹ Linas Kojala ir Vytautas Keršanskas, „Rusijos agresijos Ukrainoje poveikis Lietuvos nacionalinio saugumo plėtojimui“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2014-2015*, 2015, 177.

ir vidaus rizikos veiksniai, pavojai ir grėsmės⁶⁰. Visgi, politinio elito vertinimu, didesnę grėsmę valstybės stabilumui kėlė ne agresyvus kaimynas, bet pasaulinė ekonominė padėtis, ir buvo sprendžiamos problemos, susijusios su ekonomikos stabilizavimu. Didesnę dalį 2012 m. NSS užėmė ne karinių grėsmių analizė ir būdai bei priemonės tas grėsmes mažinti, tačiau kitų problemų – ekonominės ir energetinės priklausomybės, klimato kaitos, dezinformacijos, kibernetinio saugumo, terorizmo, emigracijos – analizė bei sprendimo būdai. Šiame dokumente buvo atliepiamos tendencijos didesnę dėmesį skirti globalizacijos nulemtoms grėsmėms, nes konvencinės karinės grėsmės vis dar buvo matomos kaip praeito amžiaus palikimas.

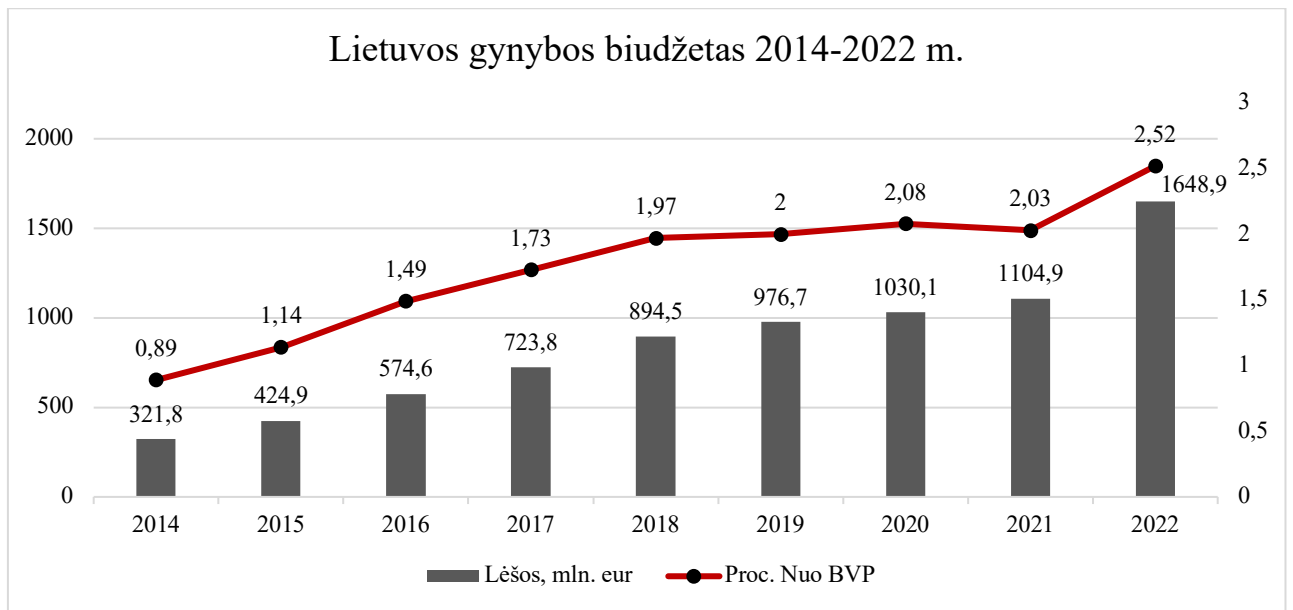
Taigi, 2004-2014 metų saugumo strategija buvo paremta kolektyvinės gynybos garantijomis, kurias užtikrino sėkminga Lietuvos integracija į NATO. Aljanso 5 straipsnis tuo metu buvo vienintelis Lietuvos saugumą užtikrinantis veiksnys, kuris, tuometinių sprendimų priėmėjų požiūriu, buvo pakankamas. Tikėjimas, kad grėsmės atveju suveiks kolektyvinio saugumo garantijos, nulėmė menką gynybos finansavimą ir požiūrį į krašto apsaugą kaip antraeilį prioritetą. Tačiau 2014 metais Ukrainoje prasidėjęs karas iš esmės pakeitė politinio elito mąstymą apie gynybą.

2.3. Lietuvos saugumo strategija 2014-2022 m.

Agresyvūs Rusijos veiksmai Kryme ir Rytų Ukrainoje kardinaliai pakeitė Lietuvos saugumo situaciją. Tapo aišku, kad Rusija neišsižadėjo savo imperialistinių siekių postsovietinėje erdvėje. Šis laikotarpis žymėjo naują etapą Lietuvos gynybos politikoje. Reorientacija į gynybos politiką buvo pažymėta, pirmiausiai, padidėjusiu gynybos biudžetu. Absoliučiais skaičiais, krašto apsaugai skirtos lėšos augo eksponentiškai – 2014 metais jos siekė apie 321 mln. eurų (po Krymo okupacijos), kol 2022 metais pasiekė 1 mlrd. 648 mln. eurų. Per šį 8 metų laikotarpį gynybos biudžetas išaugo daugiau nei 5 kartus. Vien per 2014-2018 metus asignavimai krašto apsaugai didėjo nuo 0,78 proc. (284 mln. eurų, iki Krymo okupacijos) iki 2,06 proc. (894,5 mln. eurų), ir tai buvo vertinama kaip vienas sparčiausių gynybos biudžeto augimų visame NATO per tokį trumpą laikotarpį⁶¹. Šie pokyčiai signalizavo apie pasikeitusį Lietuvos požiūrį į gynybą bei įsipareigojimą stiprinti karinius pajėgumus.

⁶⁰ Lietuvos Respublikos Seimas, *Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ pakeitimo*, Vilnius, 2012 m. birželio 26 d. Nr. XI-2131, <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=TAR.FD615B2F7F90> (žiūrėta 2024 m. balandžio 8 d.).

⁶¹ Deividas Šlekys, „Lithuania’s Balancing Act“, *Journal on Baltic Security*, 3(2), 2017, 48.

2 pav. Lietuvos gynybos biudžetas 2014-2022 m.⁶²

Pasikeitė ir grėsmių vertinimas. Atnaujintoje 2017 metų NSS retorika keitėsi kardinaliai: agresyvūs Rusijos veiksmai Ukrainoje, ginkluotės telkimas Kaliningrado srityje, didelių pratybų vykdymas prie rytinės valstybės sienos buvo įvardinti kaip veiksniai, keliantys didžiausias grėsmes Lietuvos saugumui⁶³. Iki tol strategijoje Rusija nebuvo tiesiogiai įvardijama kaip grėsmė. 2021 m. atnaujintoje NSS retorika Rusijos atžvilgiu dar labiau sugriežtėjo: ji buvo įvardinta kaip *egzistencinė* grėsmė Lietuvos ir euroatlantinės bendrijos saugumui. Be to, Baltarusija bei jos politinė, ekonominė ir karinė integracija su Rusija taip pat buvo įvardinta kaip nauja grėsmė, didinanti regiono saugumo aplinkos nuspėjamumą⁶⁴. Dar vienas svarbus aspektas, užfiksuotas strategijose, rašytose po 2014 metų, buvo didėjantis dėmesys piliečių vaidmeniui valstybės gynyboje. 2017 metų NSS teigiama: „Būtina nacionalinio saugumo sąlyga – sąmoningų piliečių indėlis į šalies saugumo ir gerovės kūrimą, pasirengimas kritiniu atveju prisidėti prie valstybės gynybos“⁶⁵ (toks pat sakinyvis buvo įrašytas ir į 2012 metų NSS). 2021 metų NSS visuotinės gynybos principui buvo skirta dar daugiau dėmesio, akcentuojant ne tik piliečius, bet ir kitas valstybės institucijas bei įstaigas, didesnę viešojo ir privataus sektorių bendradarbiavimą nacionalinio saugumo užtikrinime⁶⁶. Šios deklaracijos

⁶² Grafikas sudarytas autorės, remiantis Krašto apsaugos ministerijos duomenimis. Šaltinis: www.kam.lt.

⁶³ Lietuvos Respublikos Seimas, *Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimo Nr. IX-907 „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ pakeitimo*, Vilnius, 2017 m. sausio 17 d. Nr. XIII-202, <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=2c6e04b0e30811e68503b67e3b82e8bd> (žiūrėta 2024 m. balandžio 8 d).

⁶⁴ Lietuvos Respublikos Seimas, *Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimo Nr. IX-907 „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ pakeitimo*, Vilnius, 2021 m. gruodžio 16 d. Nr. XIV-795, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.167925/asr> (žiūrėta 2024 m. balandžio 11 d.).

⁶⁵ 2017 m. Nacionalinio saugumo strategija.

⁶⁶ 2021 m. Nacionalinio saugumo strategija.

rodo ambiciją Lietuvoje įgyvendinti suomišką visa apimančios gynybos (angl. *comprehensive defense*) modelį, į valstybės gynybą įtraukiant visus jos veikėjus.

Pasikeitusią oficialią retoriką lydėjo ir konkretūs žingsniai. Svarbus signalas dėl pasikeitusio požiūrio į gynybą buvo šauktinių kariuomenės grąžinimas. 2015 metų Valstybės gynimo tarybos sprendimas⁶⁷ atkurti šauktinių kariuomenę buvo reikalingas žingsnis stiprinant ir pildant reguliariosios kariuomenės pajėgumus bei rezervą. Tai, kita vertus, buvo ir visuotinės gynybos įgyvendinimo apraiška. Buvo parodyta tvirta politinė valia iš esmės imtis pokyčių gynybos politikoje. 2016 metais buvo atkurta Žemaitijos brigada, kuri buvo panaikinta dar 2004 metais. Į jos sudėtį įėjo prieš tai Geležinio Vilko brigados pavaldume buvęs Kęstučio batalionas, papildomai šiai brigadai sustiprinti buvo įkurtas Motiejaus Pečiuliono artilerijos ir Margirio pėstininkų batalionai. Pradėtos gerinti karių tarnybos sąlygos, didinamas karinės tarnybos patrauklumas, į profesinę karo tarnybą siekiant pritraukti didesnę dalį jaunuolių.

Reaguojant į įvykius Ukrainoje, kitas svarbus žingsnis buvo investicija į pajėgų vystymą. Jis apėmė tiek didesnius, tiek mažesnius projektus. Egzistavo aiškus poreikis iš esmės viskam – nuo aprūpinimo individualia kario ekipuote iki įvairaus tipo ginkluotės, amunicijos bei technikos. Šiuo laikotarpiu buvo sutarta dėl didžiausių ir svarbiausių pirkimų mūsų Nepriklausomybės istorijoje – pėstininkų kovos mašinų Boxer (iš viso 89), moderniausių pasaulyje savaeigių haubicų PZH 2000 (iš viso 18), sraigtasparnių Black Hawk (iš viso 4), vidutinio nuotolio oro gynybos sistemų NASAMS (trys baterijos). Paraleliai buvo vykdomi ir kiti įsigijimų projektai. Dar vienas svarbus sprendimas – atgrasymo ir gynybos efektui NATO rytiniame flange sustiprinti, Varšuvos viršūnių susitikime 2016 metais buvo nuspręsta dislokuoti po kovinį batalioną Baltijos šalyse ir Lenkijoje. 2019 metais buvo pasiektas dar vienas svarbus susitarimas su JAV, kuriuo nuspręsta rotaciniu pagrindu dislokuoti batalioną su sunkiąja technika. Tai buvo svarbi žinutė Lietuvai, jog, viena vertus, kolektyviniai gynybos įsipareigojimai yra stiprūs kaip niekad, tačiau Lietuva pati įsipareigoja užtikrinti visapusišką šių pajėgų buvimą šalyje, suteikiant jiems tinkamą ir reikalingą infrastruktūrą, treniruočių laukus ir pan. Tai reikalavo papildomų investicijų, o tai sprendimų priėmėjus skatino neprarasti dėmesio gynybos politikai ir įsipareigoti tvariam gynybos finansavimui.

Taigi, Lietuvos gynybos strategija 2014-2022 m. buvo paremta kolektyvinės gynybos garantijomis, bet buvo pradėti pildyti ir 3 NATO straipsnio įsipareigojimai. Gynybos politikoje dėmesys buvo sutelktas į nacionalinės kariuomenės pajėgumų stiprinimą, tinkamesnį jos aprūpinimą bei plėtimą, dedamos pastangos dėl NATO sąjungininkų fizinio buvimo Baltijos šalyse, kurios buvo realizuotos. Dvišaliu susitarimu tarp Lietuvos ir JAV buvo dislokuotas amerikiečių sunkusis

⁶⁷ Šarūnas Černiauskas, „VGT sprendimas: atėjo laikas grąžinti privalomąją karo tarnybą“, DELFI, žiūrėta 2024 m. balandžio 23 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vgt-sprendimas-atejo-laikas-grazinti-privalomaja-karo-tarnyba-67259680>.

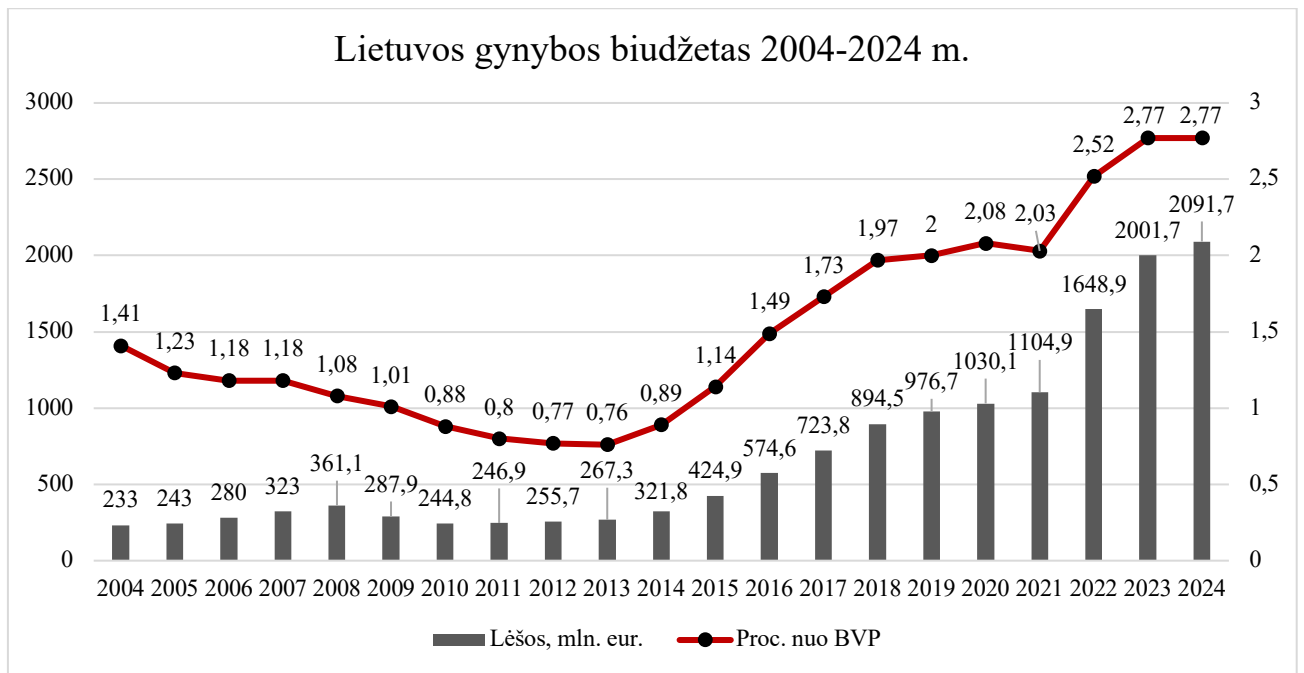
batalionas. Šiuos sprendimus pavyko pasiekti ne tik politinėmis derybomis, bet ir atsikratant ilgus metus turėtos *piktnaudžiautojos* etiketės. Lietuva įrodė, kad nebėra tik saugumo vartotoja, tačiau pati investuoja į savo saugumą. Nors ir egzistavo suvokimas, kad, nepaisant investicijų į gynybą ar pastangų stiprinti karinius pajėgumus, egzistencinės grėsmės santykis su mūsų galimybėmis apsiginti yra nedidelis, šie veiksmai atliko ir politinę funkciją. Tai buvo būdas atkreipti sąjungininkų dėmesį ir didinti politinį pasitikėjimą mumis, kad užpuolimo atveju partneriams nekiltų abejonų dėl mūsų valios priešintis, o tai didino ir jų įsipareigojimą mūsų gynybai.

2.4. Lietuvos saugumo strategija po 2022 m.

Visa apimanti Rusijos invazija į Ukrainą 2022 metais išsklaidė visas likusias abejones dėl galimybės konstruktyviai bendradarbiauti su Rusija. Šalis agresorė šiais veiksmais nebeslepia savo imperinių siekių, šiurkščiai pažeidinėja tarptautinę teisę ir vykdo agresiją prieš suverenią nepriklausomą valstybę. Egzistencinis Ukrainos karas už savo laisvę privertė Vakarų, įskaitant ir Lietuvą, permąstyti, ar turimi pajėgumai užtektinai potencialiai agresijai atremti. Lietuvai šis prasidėjęs karas buvo dar vienas signalas, jog ruošimasis potencialiam konfliktui yra neišvengiamybė, ir dar labiau stiprinti šalies gynybą yra būtina.

Lietuvos politikai į invaziją reagavo greitai – praėjus nepilnai mėnesiui po invazijos, Seime buvo pritarta gynybos biudžetą papildyti beveik 300 mln. eurų ir pasiekti 2,52 proc. nuo BVP⁶⁸ (iki tol siekė 2,05 proc. nuo BVP). 2023 metais biudžetas augo dar daugiau ir sudarė per 2 mlrd. eurų (arba 2,77 proc. nuo BVP). 2024 metais biudžetas paaugo dar apie 90 mln. eurų. Grėsmę Lietuvos politikai vertino adekvačiai, ir didėjantys asignavimai gynybai parodė jų įsipareigojimą reikšmingai stiprinti nacionalinius pajėgumus.

⁶⁸ Lukas Juozapaitis, „Seimas leido išlaidas krašto gynybai didinti iki 2,52 proc. BVP“, DELFI, žiūrėta 2024 m. balandžio 23 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/seimas-leido-islaidas-krasto-gynybai-didinti-iki-2-52-proc-bvp-89724929>.

3 pav. Lietuvos gynybos biudžetas 2004-2024 m.⁶⁹

Per pastaruosius du metus gynybos politikoje nuveikta nemažai. Priimtas sprendimas dėl Lietuvos kariuomenės divizijos kūrimo, su Vokietija susitarta dėl nuolatinio vokiečių brigados dislokavimo Lietuvoje, intensyviai vystomi karinės infrastruktūros projektai, vykdomi ir planuojami nauji ginkluotės, karinės technikos pirkimai, Seime svarstymui pateikta (darbo rašymo laikotarpiu vis dar nepriimta) šauktinių reforma, paskelbti planai dėl tankų bataliono steigimo Lietuvos kariuomenėje, sukurta karo komendantūrų sistema, pradėsianti funkcionuoti dar taikos metu. Apskritai, apie visuotinę gynybą nuo invazijos kalbama vis daugiau – Ukraina parodė, kad neginkluotų žmonių įsitraukimas į šalies gynybą yra ne mažiau svarbus, nei gynyba ginklu. Dėl to didesnis dėmesys ir finansavimas buvo skirtas Lietuvos šaulių sąjungai, buvo patvirtinta Piliečių rengimo pilietiniam pasipriešinimui strategija, parengtas Valstybės gynybos planas, nuolat vyksta įvairios diskusijos tarp valstybės institucijų, nevyriausybinų organizacijų ir privataus verslo, kaip gilinti bendradarbiavimą visuotinės gynybos srityje, keliami klausimai ir ieškoma būdų, kaip Lietuvoje stiprinti civilinę gynybą. Dabartinėje Lietuvos saugumo strategijoje yra matomos pastangos įgyvendinti visuotinės gynybos principą – telkiant valstybės institucijas, privatų sektorių bei piliečius.

Atsižvelgiant į imperinius Rusijos siekius, įvairius vertinimus apie jos kariuomenės atsistatymą, prastėjančią padėtį Ukrainos fronte dėl stringančios Vakarų paramos ir pačios Ukrainos galimybes kariauti ilgą karą su Rusija, Lietuvos geopolitinė padėtis išlieka neapibrėžta. Tai reiškia, jog svarbiausių prioritetų gynybos politikoje įgyvendinimas turi būti kuo greitesnis, nes grėsmė valstybės saugumui artimiausioje perspektyvoje neišnyks. Menkai finansuota gynybos sritis iki 2014 metų ir

⁶⁹ Grafikas sudarytas autorės, remiantis Krašto apsaugos ministerijos duomenimis. Šaltinis: www.kam.lt.

tvaraus finansavimo nebuvimas po 2014 metų neleido nuosekliai vystyti kariuomenės pajėgumų ir planuoti pirkimų trumpesnėje laiko perspektyvoje, dėl to biudžete atsirado didžiulis deficitas. Iki šiol Lietuva pilnai yra apginklavusi tik vieną iš trijų brigadų – karinių pajėgų modernizacija yra tik įpusėjusi, o išipareigojimas Vokietijai iki 2027 metų pilnai parengti dislokavimui reikalingą infrastruktūrą stabdo arba lėtina kitų suplanuotų projektų įgyvendinimą. Neginkluotos gynybos organizavimo srityje pastaruosius du metus yra matomi inkrementiniai pokyčiai, vargiai galimi pavadinti realiu įgyvendinimu. 2023 metų lapkritį buvo parengtas Valstybės gynybos planas, pagal kurį turėtų būti užtikrinamas skirtingų valstybės gynybos planų suderinamumas, visuotinės gynybos dalyvių integracija, paruošimas ir mokymas⁷⁰. 2024 metų balandį buvo patvirtinta ir visuomenei pristatyta taikos meto komendantūrų sistema, kuri pradėjo veikti nuo 2024 m. gegužės 1 d. Be šių iniciatyvų, didesnių pokyčių visuotinės gynybos įgyvendinime per pastaruosius du metus nebuvo.

Lietuvos saugumo strategijos pokyčio analizė parodė, kad, nepaisant principinio sprendimo saugumo strategiją formuoti kolektyvinės gynybos (aljanso) pagrindu, keičiantis saugumo situacijai, keitėsi ir pati strategija. Buvo pereita nuo strategijos, kuri remiasi tik NATO teikiamu saugumu, iki jos kombinavimo su pastangomis įgyvendinti individualią gynybą, paremtą visuotinės gynybos principu. Tačiau, kaip minėta įvade, šis pokytis nepaaiškina, kodėl šios strategijos nepavyksta pilnai įgyvendinti, nepaisant aukščiausio politinio lygmens deklaracijų ir prastėjančios saugumo situacijos. Toliau tyrime pagal įvade iškeltas hipotezes bus siekiama išsiaiškinti, kas lemia sudėtingą visuotinės gynybos įgyvendinimą.

3. Visuotinės gynybos įgyvendinimo problemos analizė

Metodologija. Tyrime iškeltos hipotezės buvo tikrinamos remiantis kokybiniais pusiau struktūruotais interviu su sprendimų priėmėjais, institucijų atstovais ir buvusiais arba esamais Lietuvos kariuomenės karininkais, dirbusiais/dirbančiais su visuotinės gynybos tema (iš viso kalbinti penki respondentai). Pasirinktų kalbinti respondentų patirtis, kompetencija ir šiame darbe tyrinėjamos temos išmanymas leidžia giliau pažvelgti į priežastis, lemiančias visuotinės gynybos įgyvendinimo problemą Lietuvoje. Nors respondentai atstovauja/atstovavo skirtingas institucijas arba jų padalinius, visi jie skirtingomis formomis prisideda/prisidėjo prie visuotinės gynybos formavimo ir/ar įgyvendinimo. Tai, kad dalis respondentų galėjo pasidalinti ankstesnių metų patirtimi bandant įgyvendinti visuotinės gynybos principą, yra papildoma ir reikšminga analizės perspektyva, leidžianti susidaryti dar platesnį vaizdą, kaip vyko visuotinės gynybos įgyvendinimas iki 2022 metų ir kuo jis skiriasi nuo dabartinių pastangų. Atlikti interviu yra nuasmeninti, juose išlaikomas respondentų

⁷⁰ Valstybės gynybos planas, https://www.lrp.lt/data/public/uploads/2023/11/valstybes_gynybos_planas.pdf.

anonimiškumas, o kalbinti asmenys sutiko būti įrašomi su sąlyga, kad interviu išsakytos mintys bus naudojamos išimtinai šio tyrimo reikmėse.

Identifikavimas darbe	Atstovaujama institucija
R1	Atsargos karininkas
R2	Lietuvos Respublikos Prezidentūra
R3	Atsargos karininkas
R4	Lietuvos Šaulių sąjunga
R5	Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerija

1 lentelė. Tyrime dalyvavę respondentai

Toliau analizė bus struktūruojama tokiu būdu: kiekvienai hipotezei aptarti ir įvertinti bus skiriamas atskiras skyrius, kiekviename iš jų aptariant ne tik hipotezėse išsikeltų prielaidų teisingumą, tačiau ir kitus reikšmingus veiksnius, kurie neįėjo į išsikeltų pradinių hipotezių turinį, tačiau jas papildę kaip svarbi informacija, padedanti atsakyti į pagrindinį tyrimo klausimą.

3.1. H1: Politinio rinkimų ciklo barjeras

Visi respondentai, kalbėdami gynybos biudžeto ir papildomų lėšų tema, visų pirma, akcentuoja priežastis, dėl ko apskritai susidarė situacija, jog sprendimų priėmėjai yra priversti ieškoti papildomų finansavimo šaltinių dabartinėms ir naujoms karinių pajėgų vystymo iniciatyvoms bei programoms. Tą, kaip ir buvo akcentuota šio darbo teorinėje dalyje, absoliučiaja dalimi nulėmė sėkminga Lietuvos integracija į NATO ir sprendimų priėmėjų požiūris į Aljansą kaip absoliutų saugumo garantą. Šis argumentas buvo naudojamas kaip pateisinimas sau ir visuomenei, kodėl didesnis gynybos finansavimas nėra reikalingas. 2008-ųjų metų Rusijos invazija į Gruziją, nors tuometinės vyriausybės buvo sugrėsminta⁷¹, neturėjo didesnės įtakos sprendimams, susijusiems su krašto gynybos stiprinimu. Nepaisant politinės retorikos, buvo tikėtasi, kad tuometinė Rusijos grėsmė iš esmės nepaveiks saugumo situacijos, todėl toliau buvo orientuojamasi į ekspedicinių, profesionalių karinių pajėgų kūrimą. Prasidėjus globaliai ekonominei krizei, gynybos biudžetas buvo mažinamas dar labiau, siekiant sušvelninti tuometinį BVP kritimą ir pinigus perskirstant kitoms prioritetinėms sritims. Respondentai akcentuoja 2014 metais įvykusią Krymo aneksiją kaip esminį veiksnių, lėmusių didesnę politinę dėmesį ir lėšų skyrimą gynybos sričiai. Šiame kontekste pagrindinis akcentas yra tas, kad per

⁷¹ „R.Juknevičienė. Mintys apie Rusijos agresiją Gruzijoje“, DELFI, žiūrėta 2024 m. gegužės 3 d., <https://www.delfi.lt/archive/rjukneviciene-mintys-apie-rusijos-agresija-gruzijoje.d?id=18078280>.

2004-2014 metų laikotarpį susidarė didelis gynybos biudžeto deficitas, kuris iki šių dienų sąlygoja įsigijimų planavimą ir tų planų įgyvendinimo tempą. Šiuo laikotarpiu atsiradus papildomam veiksniai – rinkimams – kyla naujų iššūkių, kaip subalansuoti politines ambicijas, susijusias su artėjančiu rinkiminiu laikotarpiu, ir gynybos poreikius, kuriems yra būtina surasti konsensumą tarp pagrindinių politinių jėgų. Šio darbo rašymo laikotarpiu, akivaizdu, jog konsensuso surasti kol kas nepavyksta.

Pažvelgus į ankstesnių rinkimų laikotarpį, gynybos biudžetas Lietuvoje ne pirmą kartą tampa rinkiminių debatų dalimi. Dar prieš 2020-ųjų metų Seimo rinkimus vienas iš diskusinių klausimų buvo apie tai, kiek lėšų reikėtų skirti krašto gynybai, ir ar 2,5 procento nuo BVP turėtų būti pasiekta kuo greičiau. Tuo metu konfliktas Rytų Ukrainoje buvo pasiekęs išaldytą fazę, abiejų kariaujančių pusių buvo vykdomos žemo intensyvumo ir lokalaus pobūdžio atakos, todėl grėsmės intensyvumas bei dėmesys šiam konfliktui tarp sprendimų priėmėjų sumažėjo. Kaip prisimena respondentas R1: „Kada pradėjo artėti 2020-ųjų rinkimai, tada kai kurios partijos pasakė, kad užteks jums ir 2 procentų, kadangi situacija kaip ir stabilizavosi Ukrainoje, tiesioginės invazijos dar nebuvo, ir tada visi sako, kad užteks ir 2 procentų“⁷². Išties, tuo laikotarpiu gynybos biudžetas didėjo, palyginus, inkrementiškai. Tarp 2020 ir 2021 metų biudžetas padidėjo 74,8 mln. eurų, o tarp 2021 ir 2022 metų – 96,1 mln. (iki visa apimančios invazijos pradžios). Šie skaičiai, viena vertus, nėra tokie maži, tačiau, atsižvelgiant į tuo metu sprendimų priėmėjams žinomus kariuomenės poreikius bei vykdomus didelio masto karinės technikos ir ginkluotės įsigijimus, finansavimas galėjo augti sparčiau. Palyginimui, po 2014-ųjų kelis metus iš eilės gynybos biudžetas didėjo bent po 100 mln. eurų per metus. Šis „banguojantis“ lėšų skyrimas, be kita ko, rodo ir sprendimų priėmėjų nenuoseklumą gynybos politikos atžvilgiu.

Šiuo metu bendro politinio sutarimo paieškas dėl papildomo gynybos finansavimo, kalbintų respondentų nuomone, išties sunkina dabartinis Lietuvos rinkiminis kontekstas. Jie pritaria šiai prielaidai ir teigia, kad rinkimų kampanijos laikotarpis yra itin nepalankus metas priimti tokius sprendimus dėl padidėjusios politinės rizikos, ir todėl, tikėtina, iki rinkimų nepavyks surasti sprendimo dėl papildomų lėšų gynybai. Tai yra pagrindinė priežastis, apsunkinanti konsensuso paieškas tarp partijų atstovų, nes tai neišvengiamai reiškia mokesčių kėlimą gyventojams, o tai yra itin nepopuliaru rinkiminiu laikotarpiu. Respondento R5 teigimu, reitingai ir rinkėjų nuomonė šiuo metu tampa svarbesnė: „Ypač politinės partijos pradeda skaičiuotis, čia reikia žiūrėti elektoratą savo, reitingus. Pasižiūri, pritaria gynybos finansavimui pilnam, [ar] nepritaria, jei nepritaria, tada ir mes nepritariam“⁷³. Šiuo požiūriu, įvairūs politikų argumentai prieš tam tikrų mokesčių įvedimą ar padidinimą yra ne nuoširdus noras susitarti, bet rinkiminės kampanijos dalis, siekiant taikyti į bendrą viešąją nuomonę tam tikru klausimu.

⁷² Interviu su respondentu R1, Vilnius, 2024 m. balandžio 5 d.

⁷³ Interviu su respondentu R5, Vilnius, 2024 m. balandžio 16 d.

Kita vertus, oponavimas siūlymams įvesti papildomus gynybos mokesčius taip pat gali vykti dėl politinių sumetimų prieš rinkimus: tai yra būdas išsiskirti iš bendro rinkiminio konteksto, atkreipti į save dėmesį, parodyti rinkėjams savo išskirtinumą ir manipuluoti jų nuomone siekiant užsitikrinti jų paramą rinkimuose. Tai aktualu ne tik susitarime dėl gynybos mokesčio, bet ir dėl kitų su krašto gynyba susijusių sprendimų, pavyzdžiui, parlamentinių politinių partijų susitarimo dėl nacionalinio saugumo ir gynybos artimiausio laikotarpio sustiprinimo atnaujinimo (pastarasis buvo pasirašytas dar 2022 metų liepą). Kaip pastebi respondentas R2: „Nes ir dėl gynybos susitarimo, ir nacionalinio saugumo ir gynybos peržiūrėjimo, na, aš sau neturiu to atsakymo, kiek ten buvo to tikro noro paimt ir susitart, ir kiek kas dėjo pastangų, kad nueitų, susitartų, šnekėtusi, o ne, sakykime, skambiai išsiskirtų ties kažkuria vieta“⁷⁴. Galima numanyti, kad respondentas turėjo omenyje 2023 metų rudenį vykusias diskusijas dėl Viešojo saugumo tarnybos prijungimo prie Lietuvos policijos, kurias inicijavo Vidaus reikalų ministerija. Tuo metu Demokratų sąjungos „Vardan Lietuvos“ lyderis S. Skvernelis pareiškė, kad, valdantiejiems priėmus minėtą VST reformą, jo vadovaujama partija trauksis iš gynybos susitarimo⁷⁵, o po dviejų dienų tą ir padarė⁷⁶.

Tokie principiniai politikų ir politinių partijų prieštaravimai, nulemti partinių skirčių, yra akivaizdi išdava, jog yra prasidėjusi konkurencija dėl rinkėjų „protų ir širdžių“. Taip pat šių metų kovo mėnesį pasielgė Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga po tuometinio Krašto apsaugos ministro A. Anušausko pasitraukimo iš pareigų bei pareiškimo dėl galimos korupcijos sistemoje. Tačiau vėliau, paaiškėjus, jog tokie pareiškimai nepagrįsti, „valstiečiai“ į susitarimą grįžo⁷⁷.

Matant tokius emociškai banguojančius sprendimus, kyla pagrįstas klausimas, ar apskritai egzistuoja galimybė turėti susitarimą dėl nuoseklaus ir tvaraus gynybos biudžeto ne tik artimiausiu laikotarpiu, bet ir apskritai. Viena vertus, politinės ambicijos ir partinių interesų paisymas yra natūrali politinė elgsena, tačiau, pasvėrus tokių sprendimų pasekmes, populistinės apraiškos gynybos politikoje yra nerimą kelianti tendencija. Kaip įsitikinęs respondentas R1, tai yra politinio nesubrendimo požymis, kuris išryškėja būtent rinkiminiu laikotarpiu, tačiau, norint susitarti, „atmesti turim tas savo ambicijas ir padaryti tą darbą, o ne užsispirti kvailai ir laikytis savo ambicijų iš principo“⁷⁸.

⁷⁴ Interviu su respondentu R2, Vilnius, 2024 m. balandžio 8 d.

⁷⁵ Gailė Jaruševičiūtė-Mockuvienė, „Skvernelis: jei VST pertvarka bus priimta, trauksimės iš susitarimo dėl gynybos“, LRT, žiūrėta 2024 m. balandžio 28 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2080662/skvernelis-jei-vst-pertvarka-bus-priimta-trauksimes-is-susitarimo-del-gynybos>.

⁷⁶ DELFI, „Demokratų sąjunga „Vardan Lietuvos“ traukiasi iš partijų susitarimo dėl gynybos“, DELFI, žiūrėta 2024 m. balandžio 28 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/demokratu-sajunga-varдан-lietuvos-traukiasi-is-partiju-susitarimo-del-gynybos-94585961>.

⁷⁷ Gailė Jaruševičiūtė-Mockuvienė, „„Valstiečiai“ vėl jungiasi prie partijų susitarimo dėl gynybos“, LRT, žiūrėta 2024 m. balandžio 28 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2242222/valstieciai-vel-jungiasi-prie-partiju-susitarimo-del-gynybos>.

⁷⁸ Interviu su respondentu R1.

Kita vertus, kaip nurodo vienas iš respondentų, dabartinė Vyriausybė tiek 2022-aisiais, tiek praėjusiais metais turėjo palankias galimybes gynybos biudžetą didinti kitomis priemonėmis, konkrečiai – skolinantis, nes tai leido tuometinės biudžeto deficito sąlygos. Pavyzdžiui, praėjusių metų biudžeto deficitas siekė 0,8 procento, nors pagal Maastrichto kriterijų jis gali siekti iki 3 procentų nuo BVP. Papildomai pasiskolinti keli šimtai milijonų eurų kasmet galėtų pagreitinti infrastruktūros plėtrą arba kitus smulkesnius pirkimus, kurie gali būti įgyvendinti be ilgesnio laukimo laikotarpio, arba dalis lėšų galėtų būti investuojama į vietinės gynybos pramonės plėtrą.

Kalbėdamas apie papildomą gynybos finansavimą, respondentas R2 kelia pagrįstą klausimą, kaip Krašto apsaugos ministerijoje yra skirstomi ir leidžiami pinigai. Gynybos politika, žiūrint iš šios perspektyvos, nemaža dalimi yra pinigų paskirstymas, kurį lydi retorika, naratyvai ir atitinkamos žinutės, pagrindžiančios sprendimus dėl vienu ar kitu pirkimų, investicijų ir susitarimų. Respondentas neturi omenyje korupcijos apraiškų ar betikslio lėšų švaistymo, tačiau akcentuoja, kad tam tikra dalis pinigų, skirtų gynybai, yra tiesiog atidedama ir neįsisavinama. Tai, savo ruožtu, kelia klausimus, kaip būtų naudojamos ir papildomai surinktos lėšos:

„Aš nežinau, ar kuri nors kita valstybinė institucija ar sistema galėtų sau leisti taip tuos pinigus, ne tai, kad ištaškyt, aš ne apie tai, bet tiesiog nesugeba ir negali įsisavinti, ir tada per įvairias priemones tuos pinigus atidėjinėja būsimiems mokėjimams ir panašiai. [...] Kai reikia pasirinkti tarp labai konkrečių išmokų šiandien tavo kažkuriai tai socialinei bazei valstybėje, ar duoti pinigus, kur tu žinai, kad didelė tikimybė, kad juos tiesiog įdės kažkur tai ir bus ateičiai išleista, nes šiandien nėra tiesiog už juos ką padaryti, tai supranti, kad pradeda drebėti ranka, ypač kai kalba eina apie pasiskolinimą“⁷⁹.

Gali būti, kad dėl šios priežasties ir buvo delsiama priimti sprendimą dėl papildomo skolinimosi gynybai valstybės vardu ir ieškoma kitų įmanomų alternatyvų. Kita vertus, kaip svarsto respondentas, praėjusiais metais vykusios diskusijos dėl mokesčių reformos ir ją supantis neigiamas informacinis fonas taip pat galėjo būti priežastis, kodėl gynybos lėšų paieškos buvo nukeltos į vėlesnį laiką. Tačiau pabrėžtina, kad svarstymai apie papildomų pinigų šaltinius vyko ir iki praėjusių metų. Įdomu tai, jog kalbėdamas apie gynybos mokesčių, respondentas R5 prisiminė ankstyvas diskusijas apie tokią galimybę dar pačioje karo pradžioje, kai ją pasiūlė Lietuvos verslo konfederacija. Bet šią iniciatyvą, pasak jo, atmetė tuometinė Krašto apsaugos ministerijos vadovybė, abejodama jos reikalingumu: „Ir tada kas jį nužudė, tai tuometinis Krašto apsaugos ministras, kad mums nereikia jo, mes ir taip turim tvarų gynybos finansavimą“⁸⁰. Žiūrint retrospektyviai, jei šis klausimas būtų svarstytas 2022 metais,

⁷⁹ Interviu su respondentu R2.

⁸⁰ Interviu su respondentu R5.

tuo metu įrodant ir pagrindžiant tokio instrumento reikalingumą dėl sudėtingos saugumo situacijos, didesnė tikimybė, kad sprendimas dėl tuo metu egzistavusių palankesnių aplinkybių būtų priimtas be didelės politinės opozicijos. Kai kurių respondentų vertinimu, svarbus galimybių langas buvo praleistas, ir, nepaisant sudėtingos politinės situacijos bei kitų tuo metu spręstinių dalykų (kaip, pavyzdžiui, mokesčių reforma), buvo prarasta daug laiko.

Apibendrinus respondentų atsakymus į pirmojoje hipotezėje iškeltą prielaidą, kad rinkiminiu laikotarpiu politikai vengia nepopuliarių sprendimų, galinčių neigiamai atsiliiepti rinkimų rezultatams, ją galima patvirtinti. Būtent artėjantys rinkimai mažina galimybes sprendimų priėmėjams susitarti dėl gynybos mokesčio, o partinės skirtys ir noras išsiskirti iš bendro politinio konteksto didina priešpriešą tarp skirtingų politinių partijų bei jų keliamų idėjų. Visa tai lemia situaciją, kad šiuo metu didesnis dėmesys yra skiriamas ne konsensuso paieškoms, tačiau siekiui užsitikrinti elektorato, nelinkusio pritarti gynybos mokesčiui, paramą. Toks populistinis elgesys, anot respondentų, yra politinės nebrandos požymis, kuomet sprendimų priėmėjai negeba susitarti dėl visai valstybei svarbių klausimų. Tačiau iš pokalbių su respondentais galima susidaryti vaizdą, kad situacijos dėl papildomo gynybos finansavimo paieškų, kuri yra susiklosčiusi šiuo metu, potencialiai buvo galima išvengti, jeigu dvi aukščiau minėtos iniciatyvos (skolinimasis ir gynybos mokesčio įvedimas dar 2022 metais) būtų buvę rimtai svarstytos jas pasiūlius. Tokiu būdu būtų buvę įmanoma išvengti rinkimų šešėlio, kuris tiesiogiai ir netiesiogiai daro įtaką visoms dabartinėms diskusijoms apie krašto gynybą, kadangi tai yra tema, aktuali visiems rinkėjams. Vietoje to, matomas akivaizdus politikų noras išsiskirti iš bendro politinio paveikslo, oponuoti savo politiniams priešininkams, naudoti populistinę retoriką, tačiau nebūtinai pasiūlyti alternatyvą. Tačiau, respondentų įsitikinimu, itin abejotina, ar šiuo laikotarpiu iki rinkimų dar galėtų atsirasti tokia politinė partija ar atskiri politikai, kurie, nepaisydami potencialaus pralaimėjimo rinkimuose, galėtų pasiūlyti drąsius ir ryžtingus sprendimus dėl gynybos finansavimo didinimo bei stengtųsi rasti konsensuą tarp pagrindinių politinių jėgų.

3.2. H2: Žemas Lietuvos pilietinės visuomenės aktyvumas

Kaip matyti iš atliktų interviu, respondentai iš esmės sutinka, kad tarp visuomenės pilietinio aktyvumo ir jo ryšio su gynybos visuotinumu egzistuoja koreliacija, tačiau tai, ar žemas pilietinis aktyvumas išties gali reikšmingai paveikti gyventojų nusiteikimą visuotinės gynybos atžvilgiu, vertina nevienareikšmiškai. Viena vertus, įvairios pastaraisiais mėnesiais vykdytos apklausos dėl pasiryžimo ginti valstybę rodo, kad ginkluotais ir neginkluotais būdais šalį gintų bene pusė visų

apklaustųjų⁸¹. Iš principo tai reikštų, kad viena ar kita forma prie valstybės gynybos potencialiai prisidėtų pusė šalies gyventojų, kas absoliučiais skaičiais reikštų mažiausiai 1,3 mln. žmonių. Šis skaičius nuteikia pozityviai – rodo aukštą piliečių motyvaciją, augantį patriotiškumo, pilietiškumo ir bendruomeniškumo jausmą, atsakomybės už save, savo artimuosius bei valstybę suvokimą. Net ir procentą pasiryžusių ginti ginklu (14-15 proc., priklausomai nuo apklausos) pavertus į konkrečią skaitinę išraišką, gautume apie 300 tūkst. žmonių. Dalis kalbintų respondentų tokius apklausų rezultatus vertina pozityviai, teigdami, kad turime pakankamai neblogą situaciją, kuri pagrįstai leidžia manyti, jog kritinės dalies visuomenės pasiryžimas yra tvirtas ir neabejotinas. Kai kurie prisiminė ir Sąjūdžio mitingų laikus bei 1991-ųjų Sausio įvykius, kuriuose dalyvavo patys – tai yra akivaizdus istorinis pavyzdys, kuomet pilietiškai nusiteikę žmonės kritiniu momentu pasirinko ne stovėti nuošalyje, tačiau proaktyviai ėmėsi veiksmų, nepaisydami rizikos jų sveikatai ir gyvybei. Tai suteikia prielaidas galvoti, jog egzistencinės grėsmės akivaizdoje tauta pasiels taip pat ryžtingai, kaip 1991-ųjų sausį.

Tačiau kita dalis respondentų abejoja, ar apklausose nurodyti skaičiai išties realistiški. Neretu atveju lietuvių pilietinis aktyvumas yra, vieno iš respondentų žodžiais, „emociškai banguojantis“, tad kyla klausimas, ar pagrįsta manyti, kad didžioji dalis apklaustųjų tą išreikštą ketinimą išties pagrįstų konkrečiais darbais. Į šį aspektą galima pažiūrėti iš dar kitos perspektyvos – nors tokių organizacijų kaip Šaulių sąjunga aktyvumas ir įsitraukimas į jos veiklas pastaraisiais metais ženkliai padidėjo, šaulių visoje Lietuvoje yra apie 15 tūkst., o tai sudaro 5 procentus nuo 300 tūkst. deklaruojančių, jog valstybės užpuolimo atveju ją gintų ginklu. Respondentas R4, paklaustas, kaip vertina visuotinės gynybos universalumo ir pilietinio aktyvumo koreliaciją sąryšyje su apklausų skaičiais, atsakė paprastu klausimu: „Kur jie yra? Aš irgi jų ieškau, kur jie yra?“⁸². Jo nuomone, kurią jis grindžia sukaupta tarnybos patirtimi Lietuvos kariuomenėje ir Šaulių sąjungoje, visuomenė nėra itin patriotiška, ypač regionuose ir toliau nuo didžiųjų miestų, tad ir apklausose atsispindintys skaičiai nėra iki galo reprezentatyvūs. Respondentas akcentuoja pavyzdžio visuomenei trūkumą – pirmiausiai, iniciatyvos trūkumą iš tų, kurie kaip civiliai dirba Krašto apsaugos sistemoje ir nėra įsitraukę į Šaulių sąjungą ar KASP – kuris, jo nuomone, iš dalies lemia žemą pilietinį žmonių aktyvumą bei ribotą įsitraukimą į tokias organizacijas kaip Šaulių sąjunga, ypač regionuose. Kita

⁸¹ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, „Pilietinės galios indeksas: šalies gyventojai nori dalyvauti valstybės gynime ir yra pasiryžę mokytis tai daryti“, žiūrėta 2024 m. gegužės 3 d., <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/pilietines-galios-indeksas-salies-gyventojai-nori-dalyvauti-valstybes-gynime-ir-yra-pasiryze-mokyti-tai-daryti/>, Domantė Platūkytė, „Tyrimas rodo, kad 30 proc. lietuvių pasiryžę šalį ginti ginklu, bet neramina susiskaldymas“, žiūrėta 2024 m. gegužės 3 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2143416/tyrimas-rodo-kad-30-proc-lietuviu-pasiryze-sali-ginti-ginklu-bet-neramina-susiskaldymas>, „Apklausa: užpuolimo atveju prie taikaus pasipriešinimo prisidėtų 61 proc. piliečių“, žiūrėta 2024 m. gegužės 3 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2197666/apklausa-uzpuolimo-atveju-prie-taikaus-pasipriesinimo-prisidetu-61-proc-pilieciu>.

⁸² Interviu su respondentu R4, Vilnius, 2024 m. balandžio 10 d.

problema, kurią mato respondentas, yra kokybiško pilietinio ugdymo mokyklose trūkumas. Moksleiviai nėra ugdomi tapti pilietiškais, patriotiškais valstybės piliečiais, nes mokyklose tai nebėra matoma kaip prioritetas. Kaip teigiamą poslinkį jis mato trijų dienų pilietinės gynybos įgūdžių kursą devintų klasių mokiniams, kuris nuo kitų mokslo metų taps privalomas – tai, pasak respondento, yra svarbus dėmuo, kuris vėliau gali paskatinti didesnio masto pokyčius moksleivių pilietiniame ugdyme. Respondentas R3 taip pat pabrėžia, kad per Nepriklausomybės laikotarpį tauta tapo „ne itin karinga“ ir atrato nuo minties dėl karinės grėsmės valstybei, o tai lemia mažesnį piliečių įsitraukimą į ruošimąsi valstybės gynybai. Todėl apklausų rezultatus, kuriuose deklaruojama apie šimtus tūkstančių ginklu pasirengusių ginti valstybę, ir dar apie milijoną – neginkluotais būdais, jis vertina atsargiai. Pasak jo, geri ketinimai privalo būti pagrįsti ir konkrečiais darbais, kurių kol kas nematyti⁸³.

Tačiau iš šių svarstymų ir apklausų rezultatų interpretacijų negalima daryti išvados, jog Lietuvos visuomenė yra apatiška, nepilietiška ar abejinga. Respondentai R2 ir R5 esmines problemas šaknis „įveiklinant“ visuomenę mato ne piliečių ribotame aktyvume, tačiau struktūriniuose ir instituciniuose dėmenyse, kurie varžo tą aktyviają visuomenės dalį, kuri nori prisidėti prie valstybės gynybos ir yra pasiryžusi tą padaryti, tačiau negali dėl informacijos trūkumo arba galimybių nebuvimo (tiksliau, valdžios institucijų negebėjimo suteikti tas galimybes). Šie minėti aspektai, respondentų nuomone, yra kliūtis, neleidžianti didesnei daliai visuomenės įgyti valstybės gynybai reikalingų žinių ir įgūdžių. Šioje vietoje, kaip teigia respondentas R2, galėtų įsijungti minėta aktyvioji visuomenės dalis, kuri per įvairias organizacijas ar pavienes iniciatyvas valdžios institucijoms galėtų daryti daugiau spaudimo, kad jos visuotinės gynybos įgyvendinimo klausimu darytų daugiau. Tačiau šiuo metu, jo nuomone, dėl ribotų resursų ir fizinių galimybių turime tokią situaciją, kad institucijos negali priimti visų norinčių piliečių su aukšta motyvacija ir pasiryžimu, kuris laikui bėgant gali sumažėti: „Kaip ir priėmimas į KASP ar į tuos pačius šaulius – norinčių yra, o institucijos, sistema nepajėgia tiek absorbuoti. Reikia instruktorių, reikia mokyti [...]. Galbūt, ir iš tikrųjų, paėmę žmones tuo metu, kai jis tikrai yra motyvuotas, tu galėtum turėti pakankamai įrankių tą motyvaciją palaikyti ilgesnį laiką, nes po to praeina, [...] nuslūgsta ir atsitraukia“⁸⁴. Neaiškumas, informacijos trūkumas arba elementarus priemonių ir konkrečių veiksmų plano iš valstybės pusės nebuvimas taip pat didina neapsisprendusiųjų skaičių. Praeitų metų gruodžio mėnesį KAM užsakyta visuomenės nuomonės apklausa rodo, kad apie 40 procentų nežino, kaip galėtų prisidėti prie pilietinio pasipriešinimo⁸⁵. Tai reiškia, jog valstybės gynybos potencialas gali dar labiau padidėti, jeigu piliečiai žinotų, kaip jie galėtų prie jo prisidėti. Svarbiausia – tą žmonių potencialą išnaudoti.

⁸³ Interviu su respondentu R3, Vilnius, 2024 m. balandžio 9 d.

⁸⁴ Interviu su respondentu R2.

⁸⁵ „Apklausa: užpuolimo atveju prie taikaus pasipriešinimo prisidėtų 61 proc. piliečių“, LRT, žiūrėta 2024 m. balandžio 21 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2197666/apklausa-uzpuolimo-atveju-prie-taikaus-pasipriesinimo-prisidetu-61-proc-pilieciu>.

Respondentas R5 akcentuoja anksčiau minėtų karo komendantūrų veiksnį, kuris piliečiams turėtų padėti atsakyti į klausimą dėl konkretaus vaidmens valstybės gynyboje. Tai, pasak jo, padės pagerinti situaciją ir sumažinti procentą abejojančiųjų bei nežinančiųjų, ką daryti karo atveju. Kas dar yra aktualu – tai, jog komendantūros gali būti papildoma motyvacinė priemonė, didinanti piliečių patriotiškumą ir pilietiškumą. Remdamasis A. Ramonaitės ir D. Šlekio atliktu tyrimu, respondentas teigia, kad tarnyba kariuomenėje arba išitraukimas į Šaulių sąjungos veiklas didina žmogaus sąmoningumą, patriotiškumą ir atsakomybės už valstybės saugumą jausmą: „Ginklas rankose uždega ugnį širdyje. Kitaip tariant, didėja to žmogaus, kuris buvo su ginklu, arba yra su ginklu, valia ir ryžtas priešintis. [...] Tai reiškia, kad reikia didinti galimybę su ginklu. Komendantūros, šauliai, šaukimas vienas kitą papildo. Šiaip teisė įsigyti ginklą, ir panašiai, tas didintų ugnį širdyje“⁸⁶. Aukštos motyvacijos žmogus motyvuotų ne tik save, tačiau ir aplinkinius bei savo pavyzdžiu galėtų paraginti juos prisijungti prie komendantūrų ar kitų valstybės gynybinį potencialą stiprinančių iniciatyvų. Tad komendantūros visuotinės gynybos kontekste turi nemažą potencialą tapti priemone, didinančia piliečių aktyvumą ir norą prisidėti jiems priimtinais bei patogiais būdais pagal savo galimybes. Tai savo ruožtu didina žinančiųjų, kaip elgtis grėsmės atveju, skaičių, bei, svarbiausia, nors ribota, bet svarbia dalimi pamažu materializuoja visuotinės gynybos modelį.

Dar viena su šia hipoteze susijusi potėmė, išryškėjusi pokalbių su respondentais metu, yra alternatyvi karo tarnyba ir jos sąsaja su visuotine gynyba. Nors šiuo metu apie visuotinį šaukimą kalbėti yra sudėtinga, kadangi nėra nei politinio sutarimo, nei fizinių galimybių kariuomenei absorbuoti reikšmingai didesnę šauktinių skaičių, alternatyvi karo tarnyba, respondentų įsitikinimu, yra priemonė, kurią būtų galima įgyvendinti greičiau ir be didesnių papildomų resursų. Alternatyvią karo tarnybą pašaukti jaunuoliai, remiantis šiuo metu galiojančiais įstatymais, gali atlikti dėl religinių ar pacifistinių įsitikinimų, neleidžiančių jiems tarnybos atlikti su ginklu. Tarnyba trunka 10 mėnesių savivaldybių institucijose, ministerijose ir kitose valstybinėse įstaigose. Šių metų duomenimis, alternatyvią karo tarnybą iš viso yra pasirinkę 12 asmenų⁸⁷. Alternatyvios karo tarnybos instituto „užveiksmimas“ šalia įprastos šauktinių tarnybos, be kita ko, galėtų sumažinti šiuo metu egzistuojantį neteisybės jausmą, kurį pastebi respondentas R4. Pasak jo, bendraujant su moksleiviais, iš jų dažnai išgirstamas neteisybės sentimentas, kuomet dėl įvairių priežasčių išvengusieji karo tarnybos neturi jokios prievolės atiduoti duoklę kitais būdais, o kiti jaunuoliai, „laimėję loterijoje“ ir sąžiningai atliekantys pareigą, jaučiasi apgauti. Ši neteisybė mažina jų norą tarnauti ir skatina ieškoti būdų taip pat išvengti šaukimo. Kaip teigia pašnekovas: „Jeigu praeini mediciną, į privalomą tarnybą

⁸⁶ Interviu su respondentu R5.

⁸⁷ Aleksandras Znamerovskis, „Karo tarnyba be ginklo – kiek karo prievolinkų ją pasirinko?“ TV3, žiūrėta 2024 m. balandžio 21 d., <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/karo-tarnyba-be-ginklo-kiek-karo-prievolinku-ja-pasirinko-n1321565>.

popuoli, tais burtais popuoli, lyg tai gaunasi, kad tu lažą turi atlikti, o kitas kaip ir neturi. Tai labai toks visuomenėje nesąžiningumo jausmas jaučiamas, ir kiti jau nebenori eiti. Nebenori. Šnekėjau su moksleiviais, vedžiau keletą užsiėmimų, jau dvyliktoje klasėje, tai tas noras mažėja, mažėja būtent dėl neteisybės. Sako, jei eitų visi, tada viskas tvarkoje⁸⁸. Respondentas pritartų sveikatos reikalavimų sumažinimui alternatyvią karo tarnybą pasirinkusiems jaunuoliams (šiuo metu jiems galioja tie patys sveikatos reikalavimai, kaip ir pasirinkusiems įprastą tarnybą), tačiau, kaip teigia respondentas R5, taip pat svarbu pagalvoti apie mechanizmus, kurie neleistų karo prievolinkams pernelyg manipuliuoti šia galimybe vietoje įprastinio šaukimo formos pasirinkimo⁸⁹.

Kitas su tuo susijęs aspektas – veiksmingas kitų ministerijų įtraukimas į alternatyvios karo tarnybos vystymą. Kaip pažymi respondentas R3, tai nėra Krašto apsaugos ministerijos atsakomybės sritis, tačiau ją tradiciškai priskiria būtent šiai ministerijai neva dėl to, nes tai susiję su valstybės gynyba (nors tai labiau yra *civilinės* gynybos sritis). Tačiau visuotinėje gynyboje visos ministerijos ir visos valstybės institucijos turi savo rolę, kurią turi kokybiškai išpildyti, ypač tos, kurių funkcijų užtikrinimas bus kritinis karo atveju. Kol kas, kaip teigė ekspertas, vystant šią sritį, iniciatyvos trūksta iš kitų valstybės institucijų, kadangi mąstymas yra toks, kad didžioji dalis užduočių, susijusių su valstybės gynyba, yra KAM prerogatyva. Kita vertus, kadangi karo prievolė yra susijusi su konstitucine pareiga, ji privalo būti išpildyta tinkamai ir kokybiškai. Kaip teigia minėtas respondentas, tai neturėtų būti lengvas ir malonus laiko praleidimas: „Turi būti kaip ir kitose šalyse, kaip Švedijoje, Šveicarijoje, Austrijoje. Ten yra ji yra padaryta taip, kad tai nebūtų toksai malonumo apturėjimas, lengvesnis būdas. Iš tiesų tai ji yra maksimaliai irgi apsunkinama. Jeigu tau ten 9 mėnesiai kariuomenėje tarnauti, tai ten yra 18 mėnesių alternatyvios. Ir pačiose įmanomai sunkiausiose vietose“⁹⁰. Reikšmingai padidinus alternatyvios tarnybos atlikimo galimybes ir užtikrinus kokybišką tarnybos laiką bei skiriamas užduotis, ją atliekantys karo prievolinkai tiesiogiai prisidėtų prie visuotinės gynybos vystymo ir stiprinimo bei padidintų paruoštų žmonių skaičių, kurie galėtų veikti karo metu padėdami užtikrinti esmines valstybės institucijų funkcijas (medicininė parama, pagalba evakuojant ir kitose srityse pagal kompetenciją, pavyzdžiui, vandens, elektros tiekimo užtikrinimas, informacinė sklaida, kibernetinė sritis ir pan.).

Kalbėdami apie neginkluotą gynybą, respondentai taip pat akcentuoja jos organizavimą civilinės gynybos arba civilinės paramos pagrindu. Pasak respondentų R4 ir R5, tai turėtų sudaryti pilietinio neginkluoto pasipriešinimo pagrindą. Iki šiol, ypač veiksmų okupuotose teritorijose kontekste, buvo kalbama apie rezistenciją įvairiais nesmurtiniais būdais (nekolaboravimas su priešu ir pan.).

⁸⁸ Interviu su respondentu R4.

⁸⁹ Interviu su respondentu R5.

⁹⁰ Interviu su respondentu R3.

Pokalbiai su minėtais ekspertais atskleidė, kad kol kas aukščiausiu lygiu nėra aiškaus sutarimo, kokiais būdais turėtų būti vykdomas neginkluotas pilietinis pasipriešinimas. Šis klausimas aktualizuoja iš naujo, kadangi karas Ukrainoje taip pat diktuoja savo pamokas, kaip turėtų būti organizuojama neginkluota gynyba. Respondentai ypač pabrėžia, kad tai turėtų būti civilinė parama Lietuvos ginkluotosioms pajėgoms. Respondentas R4 teigia: „Tai aš suku per visa kitaip: kad vienas kovoja, dešimt remia. Tai labiau tokia parama ginkluotosioms pajėgoms. Bet tu ne su ginklu, o gelžbetoninius blokus pristatai kažkur tai blokpostui, maistą pristatai, uniformas pasiuvi, ekipuotės komplektus, tinklus maskuojančius, techniką remontuoti. Kažkuo esi naudingas, tai, ką civiliam gyvenime darai“⁹¹. Tai, pasak jo, turėtų būti visuotinės gynybos pagrindas neginkluoto pasipriešinimo kontekste – visų pirma, parama kariaujantiems ir tiems, kuriems jos tuo metu reikia labiausiai. Toks pasiskirstymas darbais, užduotimis ir vaidmenimis leis užtikrinti efektyvesnę valstybės gynybą ir kritinių valstybės funkcijų tolimesnę vykdymą.

Taigi, nors respondentai pripažįsta, kad Lietuvos visuomenė yra gana pasyvi, o pastaruju metu vykdytos apklausos nebūtinai atspindi realų žmonių pasiryžimą, jie ne visiškai pritaria keltai prielaidai dėl riboto piliečių įsitraukimo į visuotinę gynybą. Kalbinti ekspertai dabartinę visuomenės pasyvumą sieja su nežinomybe bei informacijos trūkumu apie tai, kaip žmonės gali prisidėti prie valstybės gynybos. Jų įsitikinimu, aiškaus informacinio paketo suteikimas, konkrečių kryptų, priemonių bei veiksmų, kaip elgtis prasidėjus neramumams, nurodymas, gali padidinti piliečių įsitraukimą į visuotinę gynybą. Piliečio apsisprendimas ginti, šiuo atveju, yra susijęs su pasiruošimu ir žinojimu, kokie bus jo veiksmai bei konkreti vieta valstybės gynybos architektūroje. Karo komendantūros šiame kontekste ryškėja kaip priemonė, suteiksianti žmonėms informaciją ir konkrečius instrumentus, kaip jie gali prisidėti prie valstybės gynybos. Nors šio darbo rašymo metu komendantūrų sistema yra tik pradėjusi veikti, sunku vertinti, kokį efektą ji pasieks. Tačiau tai bus tam tikras kontrolinis veiksnys, parodantis, koks iš tikrųjų yra piliečių aktyvumas ir jų realus įsitraukimas į valstybės gynybos reikalus bei kiek jis skiriasi nuo apklausų rezultatų.

Pokalbių su respondentais metu taip pat išryškėjo ir kitos su visuotine gynyba susijusios temos: alternatyvi karo tarnyba bei neginkluotas pilietinis pasipriešinimas. Alternatyvi tarnyba yra matoma kaip papildoma priemonė įgyvendinant visuotinės gynybos principą per civilinės gynybos perspektyvą. Alternatyvios tarnybos institutas, nors įstatymiškai įteisintas, praktiškai yra veikiantis ribota apimtimi. Kaip teigė respondentai, jį būtų galima koreguoti į ją įtraukiant dėl sveikatos netinkamus šauktinius ir taip praplėsti jos veikimą, tačiau tam yra būtinas ir kitų institucijų įsitraukimas. Kalbėdami apie neginkluotą pilietinį pasipriešinimą, respondentai akcentavo civilinės

⁹¹ Interviu su respondentu R4.

gynybos aspektą, pabrėždami paramą ginkluotosioms pajėgoms – prisidedant tuo, ką žmogus daro geriausiai, kas yra reikalinga remiant kariuomenės užduotis.

Apibendrinant surinktą informaciją, darytina išvada, kad antrąją tyrimo hipotezę galima patvirtinti tik iš dalies. Nors respondentai pripažįsta Lietuvos visuomenės pasyvumą, jį lemia ne bendras abejingumas valstybės atžvilgiu, tačiau žinių, konkrečių priemonių bei instrukcijų, kaip piliečiai gali prisidėti prie visuotinės gynybos įgyvendinimo, trūkumas. Respondentai tiki, kad civilinės gynybos vystymas per karo komendantūras ir alternatyvios karo tarnybos įveiklinimas gali padidinti piliečių įsitraukimą į visuotinę gynybą bei mažinti neapsisprendusiųjų skaičių, ilgojoje perspektyvoje didindamas pilietinį aktyvumą Lietuvoje.

3.3. H3: Strateginio planavimo ir gynybos prioritetų hierarchijos dilema

Visuotinė gynyba kaip koncepcija, respondentų teigimu, Lietuvoje nėra naujovė ir atsirado atkūrus nepriklausomybę, tačiau pamažu nuslopo Lietuvai įstojus į NATO. Iki tol buvo vystoma teritorinės gynybos koncepcija, į ją pagrinde buvo orientuotos KASP ir, ribota apimtimi, Šaulių sąjunga, o Lietuvos kariuomenės karininkai kursų Baltijos gynybos koledže metu taip pat buvo mokomi visuotinės gynybos, paremtos suomišku pavyzdžiu, principų. Tačiau nuoseklesnių politinių iniciatyvų, skirtų visuotinės gynybos įgyvendinimui, nebuvo – kita vertus, tuometinis politinis elitas taip pat nebuvo suinteresuotas vystyti šių idėjų bei tikėjo, kad net ir formali NATO narystė savaime yra pakankamas veiksnys, leidžiantis negalvoti apie saugumo klausimus. Vėliau, po 2014-ųjų metų Krymo okupacijos, atsirado valstybės ginkluotos gynybos planas bei regioniniai NATO gynybos planai, kuriuose apibrėžtas Lietuvos ir sąjungininkų kariuomenių veikimas karo atveju. Sudėliojus šiuos planus, Lietuvoje buvo pradėta konceptualiai galvoti ir apie valstybės gynybos planą, kuris įtrauktų ir platesnę valstybinių institucijų bei visuomenės dalį. Tačiau, nepaisant pastangų, diskusijos ir realūs darbai vyko lėtai ir vangiai.

Respondento R1, kuris 2014-2019 metų laikotarpiu iš kariuomenės pusės buvo įsitraukęs į visuotinės gynybos plano kūrimą, teigimu, trūko suinteresuotumo iš kitų ministerijų (pavyzdžiui, Vidaus reikalų, Susisiekimo ar Sveikatos apsaugos), kurios pagal visuotinės gynybos planą turėtų konkrečias užduotis savo atsakomybės sričių ribose:

„Kviesdavom juos visus, aptardavom visus galimus scenarijus, kaip ką darysim, kaip jūs įsitrauksit. Tai vykdavo labai fragmentiškai. Kažkas atsiųsdavo iš ministerijos kokį viceministrą ar dar kažką, jis pasėdėdavo, mes ten kažkokių rezultatų pasiekdavom, kažką apkalbėdavom. Po to susitardavom, kad darysim sekantį susitikimą. Tada į tą sekantį susitikimą ateidavo kitas žmogus, kuris neturėdavo jokios informacijos apie tai, kas vyko prieš tai. Labai chaotiškai tas

vyko. Dėjom pastangas, bandėm kažką, bet tas požiūris iš kitų ministerijų buvo gana abejingas. [...] Tiesiog buvo toks elgesys, kad taip, tai reik daryt, viskas labai gerai, bet tiesiog jautėsi, kad nėra suinteresuotumo pasiekti konkrečių rezultatų⁹².

Kaip pabrėžia visi kalbinti respondentai, tuo metu visuotinė gynyba nebuvo esminis prioritetas. Svarbiausias darbas buvo didinti gynybos finansavimą ir stiprinti kariuomenės pajėgumus, kurti vadinamąjį „geležinį kumštį“, bet ne prioretizuoti visuotinę gynybą ir piliečių įtraukimą į valstybės gynybą. 2014-2022 metų laikotarpiu du svarbiausi įgyvendinti darbai, susiję su visuotine gynyba, buvo šauktinių instituto grąžinimas, prie kurio ženkliai prisidėjo tuometinė prezidentė Dalia Grybauskaitė, bei Šaulių sąjungos didesnis įtraukimas į valstybės gynybos reikalus per edukaciją ir įvairius užsiėmimus ne tik didžiuosiuose miestuose, bet ir regionuose. Respondentas R5 pabrėžia dar vieną aspektą – karinių pajėgumų ir visuotinės gynybos supriešinimą vienas kitam. Šiuo atžvilgiu visuotinė gynyba didžiosios dalies sprendimų priėmėjų krašto apsaugos srityje buvo matoma kaip neprioritetinė ir nešanti ribotą naudą, todėl vietoje to buvo orientuotasi į kariuomenės modernizaciją bei tolimesnį stiprinimą: „Debatas buvo tarp geležinio kumščio, kur reikia viską į mechanizaciją, į šarvą, į tą, galų gale, divizijos, brigados stiprinimą, ir šalia visuotinė gynyba, kaip ne alternatyva, bet ramstis, kuris galėtų padėt geležiniam kumščiui savo resursais, buvo pastatytas, nustumtas į šoną. Ir nors mes komitete tikrai judinom tuos dalykus, deja, sistema buvo pakankamai uždara ir apsiribojo deklaracijom. [...] Duokim geriau geležiniam kumščiui, o visuotinė gynyba kada nors, kas liks nuo to“.⁹³

Kariuomenę kaip stabdantį veiksnią dabartiniame visuotinės gynybos įgyvendinimo kontekste akcentuoja ir kiti respondentai. Kaip kalbėjo respondentas R4, pačioje kariuomenėje dominavo mąstymas per kolektyvinės gynybos perspektyvą, o civiliai buvo matomi kaip kliūtis, nepatogumas, varžantis kariuomenės veiksmų laisvę. Pati valstybės gynyba buvo matoma kaip kariuomenės reikalas, kuriame civiliai iš esmės nepageidaujami⁹⁴. Jam pritaria respondentas R2, teigdamas, kad visuotinė gynyba kariuomenei nei tuo metu, nei dabar nėra prioritetinė sritis, iš dalies ir dėl to, nes politinė vadovybė to taip pat nematė kaip prioriteto. Kadangi nėra aiškaus visuotinės gynybos plano, apibrėžtų įgyvendinimo laikotarpių ar netgi konkrečių užduočių, už kurias būtų atsakinga kariuomenė, klausimas nėra aktyviai sprendžiamas. Kaip teigia respondentas:

„Ir aš dabar, šiuo periodu, nemačiau, kad tai būtų jiems tai, ką jie turi paimti ir išspręsti galiausiai, ir suintegruot. [...] Jiems prioritetai buvo kiti dalykai išsikelti arba iškelti. Čia jau galėtume eit politologiškai, kiek ministerijoje ir civilių kontrolė turėtų jiems nuleisti tuos prioritetus. Bet tai, ką

⁹² Interviu su respondentu R1.

⁹³ Interviu su respondentu R5.

⁹⁴ Interviu su respondentu R4.

aš matau dabar, savaičių bėgyje, kaip vyko pasikeitimas šio klausimo ministrui tapus Kasčiūnu, tai aš sakau, kad čia yra tikrai veiksnys. Tai reiškia, politinio prioriteto nuleidimas kariuomenei, kad jūs tai turit padaryt. Tiek. Ir aš reikalauju, kad tai būtų padaryta. Tai kiek aš tų atsimenu debatų per šitą trumpą kelių metų laikotarpį, komitete ar aplinkui, tai kariuomenė stabiliai skeptiška tam tikrų elementų įgyvendinimui. Iš principo, *jo*, gerai, darom, o, bet, tačiau, vis tiek atranda dar vienas, du, trys, kodėl reik galbūt dar kažkokių kitų dalykų“⁹⁵.

Trečiosios hipotezės tikrinimas ir su ja susijusios diskusijos su respondentais leido giliau pažvelgti į visuotinės gynybos įgyvendinamumo problemą Lietuvoje. Respondentų nuomonės šiuo klausimu išsiskyrė – vieni buvo linkę akcentuoti planavimo ir prioritetų dėliojimų trūkumus, o kiti atkreipė dėmesį į stringantį įgyvendinimo procesą. Vienareikšmiško atsakymo į klausimą nėra, tačiau interviu su respondentais atskleidė visuotinės gynybos įgyvendinimo kompleksiskumą bei poreikį didinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą tarp skirtingų ministerijų bei sukurti veiksmingą atskaitomybės mechanizmą.

Respondentas R1 įsitikinęs, kad visuotinės gynybos įgyvendinimas stringa dėl vizijos ir ambicijų trūkumo. Jis kritiškai vertina dabartinės politinio elito pastangas, teigdamas, kad iš valdančiųjų pusės trūksta strateginio situacijos vertinimo ir ilgalaikio tikslo, link kurio einama, apsibrėžimo. Pasak respondento, „Tai rodo sumanymo nebuvimo, vizijos, ambicijų neturėjimą. [...] Tai tas, kas dabar vyksta, man nesukelia didelio pasitikėjimo, kad tai yra išdiskutuota, kad yra labai aiškūs tikslai, dėl kurių politikai susitaria, pasirašo, ir tai yra nekvestionuojama. [...] Atsirado tik tas planas, o kas yra praktiškai padaryta arba pradėta daryti? Nieko. Būtent čia ir yra didžiausia problema, kad yra didelė inercija, yra populizmas, daug kalbama, bet konkrečiai nieko nedaroma“⁹⁶.

Pašnekovo minėtas Valstybės gynybos planas, atsiradęs 2023-ųjų metų rudenį, apibrėžia visuotinės gynybos tikslus, teisinius reguliavimus, kuriuose galioja planas, įgyvendintojus bei įgyvendinimo etapus. Tačiau pats dokumentas yra gana abstraktus – jame nurodyti esminiai principai, tačiau respondentai pastebi, kad jame trūksta konkretumo ir, svarbiausia, atskaitomybės elemento. Respondentas R3 tarnybos Lietuvos kariuomenėje metu dar iki 2022-ųjų buvo įsitraukęs į Valstybės gynybos plano kūrimą. Remdamasis savo prisiminimais, jis kalbėjo, kad kuriant pirmąjį Valstybės gynybos planą, kurį inicijavo pats respondentas, jį sužlugdė konkretumo nebuvimas, atsakomybių nepaskirstymas ir įgyvendinimo kontrolės trūkumas. Jo teigimu, visuotinės gynybos plano įgyvendinimas turėtų būti aukščiausio lygmens vadovavimo žinioje, kad būtų užtikrinta veiksminga kontrolė, kurios ir trūko pirmojo plano rengimo metu. Kaip teigia respondentas, visgi, kuriant dabartinį patvirtintą planą, išliko ta pati problema:

⁹⁵ Interviu su respondentu R2.

⁹⁶ Interviu su respondentu R1.

„Kad daugiau taip nebūtų, sakau, turi būti viskas sustyguota nuo pat pradžios – kas atsakingas, kas dirba iš ministerijų, kas aukščiau, ir tada žemyn, ir turi būt padarytas toks dalykas. Tada mes turėtume tą Valstybės gynybos planą. Kaip ir viskas buvo *okei*. Bet, vis tik tai, viskas nuėjo tuo pačiu keliu. [...] Vis tiek sabotavo, vis tiek pradėjo stabdyti, sabotuoti. [...] Nes prezidentas reikalavo, ministerija irgi mūsų kankinosi, bandė ten pagimdyt kažką, net ir kažką pagimdė tokio, bet matosi, kad visai ne tai. [...] *Nu* ir kabo jisai ten, keturi lapai popieriukas, visiems matomas ir visi spėlioja, ką čia daryt su juo. Na ir ką, nueikit, paklauskit ministerijoj, švietimo, ar sveikatos apsaugos, ar ūkio, *nu* ir nieko ten, pasimetę jie bus. Nežinos, ir nieko nėra padaryta“⁹⁷.

Pasak jo, parengtas dabartinis Valstybės gynybos planas yra gerų teiginių ir tezių rinkinys, tačiau nėra aišku, kas yra atsakingas už jo įgyvendinimą – nei konkrečios ministerijos ar institucijos, nei ten dirbantys asmenys. Tai yra esminė kliūtis, kuri neleidžia šio plano paversti realybe.

Savo ruožtu, respondentas R2 nesutinka su iškelta hipoteze dėl prioritetų ir vizijos trūkumo, ir pritaria anksčiau minėto respondento nuomonei, kad esminės visuotinės gynybos įgyvendinimo problemos slypi ne planavime, o vykdyme. Jo įsitikinimu, planavimas vyksta metodiškai teisingai ir tvarkingai – Krašto apsaugos sistemos stiprinimo ir plėtros programoje yra nurodyti konkretūs kariuomenės modernizacijos projektai, jų įgyvendinimo laikotarpio rėžiai, kuriais vadovaujasi tiek sprendimų priėmėjai, tiek kariuomenė. Respondento žodžiais:

„Kur yra problema – kaip mes įgyvendiname tai. Ir čia ne prioritetų klausimas, bet kiek jie yra kontroliuojami. Nežinau, aš ir vėl ir vėl su savo metais valstybės tarnyboj įsitikinęs esu, ar žvalgyboj, kad bėdos pas mus yra kitur. Ta prasme, įgyvendint mums sekasi sunkiai. Pas mus nėra iki galo efektyvi ir kokybiška visa vykdomoji mašina, kaip ji nuleidžia į apačią, kontroliuoja ir panašiai, atskiras pozicijas įgalina. Viskas pas mus politiškai gerai sudėliota ir tvarkingai surašyta. Su įgyvendinimu prastai. [...] Ir tada ne prioritetų klausimas, čia, ta prasme, kaip ir ką mes sugebam įvykdyt. Ir čia tada kiek mašina visa, ministerija su kariuomene, yra pajėgi įgyvendinti jai iškeltus uždavinius. Tai čia aš matyčiau didesnę iššūkį, o ne prioritetuose. Man jie yra aiškūs prioritetai“⁹⁸.

Kalbinto respondento įsitikinimu, svarbiausiais klausimais sprendimų priėmėjams netrūksta politinės lyderystės, tačiau vykdomojoje grandyje kyla daugiausiai problemų, kuri ir lėtina įgyvendinimą. Čia galima kalbėti apie biurokratinį procesą, valstybės institucijų darbo specifiką ir panašius dalykus, tačiau labiausiai pabrėžtiną yra atskaitomybės trūkumas. Nesant aiškiems kontrolės mechanizmams – kas konkrečiai yra atsakingas ir įpareigotas reguliariai atsiskaityti už

⁹⁷ Interviu su respondentu R3.

⁹⁸ Interviu su respondentu R2.

atlikus darbus – sunku užtikrinti nuoseklų plano vykdymą. Kita vertus, kaip pažymėjo respondentas R3, vykdymo kontrole ir tam tikru spaudimu turėtų užsiimti aukščiausio lygmens politinės institucijos, pirmiausiai, Vyriausybė arba atskiros ministerijos, kitaip gali būti sunku užtikrinti vykdomų darbų tempą ir prioritetų įgyvendinimą. Respondentas R2 pažymi įgalinimo problemą ir tai, kad atskirų institucijų viduje nėra aiškių nurodymų, ką pirmiausiai reikėtų daryti, tad tai yra susiję ir su žemesnio lygmens vadovybių požiūriu, supratimu ir prioritetų dėliojimu savo vadovaujamų padalinių viduje. Visa tai sudėjus, gauname rezultata, kurį akcentuoja patys respondentai – vykdomajame lygmenyje stringančius procesus, tam tikrą pasyvumą, iniciatyvos ar netgi supratimo, kaip reikėtų įgyvendinti planą, trūkumą. Tačiau tuo pat metu respondentas R2 pabrėžia, kad nemažą dalį dalykų galima padaryti be papildomų politinių sprendimų dabartinių reguliavimų rėmuose, tose srityse, kuriose jau yra priimti principiniai sprendimai. Pavyzdžiui, savivaldos lygmenyje suintegruoti vietines organizacijas bei savivaldybės institucijas, skatinti jų bendradarbiavimą ir tam tikrų planų ruošimą bei tobulinimą (pavyzdžiui, evakuacijos, slėptuvių, maisto tiekimo, kritinės infrastruktūros apsaugos ar viešojo transporto judėjimo tarp savivaldybių). Be to, konkrečioms savivaldybėms priskirti karo komendantai ir jų pavaduotojai dar iki faktinio komendantūrų veikimo pradžios, numatytos spalio mėnesį, taip pat gali pradėti glaudesnę bendradarbiavimą su savivaldybių administracijos direktoriais, susipažinti su esamais savivaldybių planais bei aptarti ateities bendradarbiavimą. Vieno iš pokalbių su respondentais metu buvo minėta, jog pasitaikė atveju, kad vienos savivaldybės administracijos direktorius nežinojo, kas jo savivaldybėje yra paskirtas komendantu, tad tai indikuoja kitą potencialią problemą, susijusią su pačių komendantų motyvacija atlikti pavestas užduotis (ypatingai turint omenyje, kad paskirti karo komendantai šiuo metu užima ir atitinkamas vadovaujančias pozicijas kariuomenės struktūroje).

Dar vienas aspektas, išryškėjęs pokalbių su respondentais metu, susijęs su aptariama hipoteze, buvo karinės minties ir filosofijos apie tai, kaip Lietuva konceptualiai suvokia savo kariuomenę, problema. Tą savo atsakymuose išryškino respondentas R5, pastebėdamas, kad nacionaliniame kariniame planavime šiuo metu matoma tendencija viską vertinti per išimtinai NATO planavimo kategorijas. Kitaip tariant, savos, lietuviškos, karinės minties neturėjimas taip pat riboja mūsų mąstymą apie gynybą, kuri šiuo metu yra modeliuojama per kolektyvinės gynybos principą, neįtraukiant gynybos universalumo aspekto. Tai savaime nėra problema, nes, kaip pažymi respondentas, tokia buvo Lietuvos siekiamybė nuo pat nepriklausomybės atgavimo, tačiau toks doktrininis mąstymas ir planavimas riboja platesnę požiūrį, įsileidžiantį inovacijas, nestandartinius sprendimus ir suteikia ribotus įrankius bei problemų sprendimo būdus. Kaip teigia pašnekovas, lietuviška, savita karinė mintis, kuri apimtų visuotinę gynybą, galėtų papildyti NATO karinį planavimą ir sustiprinti esamus kariuomenės pajėgumus:

„Jeigu taip pasižiūrėtume visą tą gynybos planavimą, kaip mes modeliuojam, tai iš esmės visas modeliavimas vyksta pagal NATO katalogą. Va, čia ateis NATO, įgalintojai, čia aviacija dominuos, nes tikrai dominuos, jei ji ateis, ir panašiai. Tai truputį įrėmina tave į tokį katalogą, kur gal neperkam, nes čia ateis NATO, čia nevystom dronų, nereikės, nes aviacija dominuos, ir tada dronai nebus reikalingi, čia neturtingų kariuomenių įrankis ir panašiai. [...] Ir dabar tas karinis planavimas, kuris dėliojamas, jis didžiąja dalimi dėliojamas per tai, kad su sąjungininkais mes dėliojam viską. Visi planai per sąjungininkus, kas yra *okei*, kas yra labai svarbu. Tai buvo mūsų svajonė tai daryti. Bet tai kartais absorbuoja ir uždaro mus į tokį narvą, ir mes neišeinam su savo kažkokia mintim, kuri papildytų, pajvairintų tą dominuojantį, aš sutinku, kad jis dominuotų, NATO karinį planavimą“⁹⁹.

Savo ruožtu, respondentas R4 taip pat pastebi, kad trūksta išmokytų pamokų iš Ukrainos konceptualizavimo bei jų integracijos į kariuomenės planavimo bei taktinio mokymo procesus. Jo nuomone, kas susiję ypatingai su taktinio lygmens metodine medžiaga, ją kariuomenė yra linkusi kopijuoti nuo NATO sąjungininkių metodinių leidinių, tačiau jos neadaptuoja Lietuvos specifiką atitinkančioms realijoms. Visa tai turi įtakos tam, kad nacionalinės karinės minties vystymasis Lietuvoje yra ribotas, o tai netiesiogiai, bet lemia vis dar gana siaurą požiūrį į gynybą kaip išimtinai kariuomenės kompetenciją. Išplėtus lietuvišką karinę mintį, kurioje būtų konceptualiai išryškintas visuotinės gynybos aspektas, ilguoju laikotarpiu galėtų teigiamai prisidėti prie jos įgyvendinimo.

Apibendrinant trečiosios hipotezės tikrinimo rezultatus, galima teigti, kad prielaida nepasitvirtino. Tačiau pabrėžtina, kad analizės duomenys atskleidžia kitą, prieš tai darbe neakcentuotą problemą – įgyvendinimą vykdomosios valdžios lygiu. Respondentai įsitikinę, kad esminė visuotinės gynybos įgyvendinimo Lietuvoje problema yra ne aiškaus plano, vizijos ar prioritetų gynybos politikoje nebuvimas, tačiau prastas plano įgyvendinimas, nepakankama atskaitomybė bei kontrolė, kurios trūksta iš aukščiausio politinio lygmens. Pagrindine kliūtimi, dėl ko Valstybės gynybos planas taip ir netampa realybe, jie įvardija kitų institucijų, pirmiausiai, ministerijų, mažą suinteresuotumą bei motyvaciją ištraukti į plano įgyvendinimą. Kita susijusi problema yra atskaitomybės ir griežtesnės kontrolės įgyvendinant šį planą nebuvimas. Tiek ankstesnis planas, prie kurio kūrimo prisidėjo dalis kalbintų respondentų, tiek dabartinis, išleistas praėjusių metų pabaigoje, turi tą patį trūkumą – nei pačiame plane, nei jo įgyvendinimo gairėse nėra nurodyti konkrečias pareigas užimantys asmenys, ministerijos ir kitos institucijos, atsakingos už plano vykdymą. Nesant konkretaus įvardijimo bei nurodymo, sunku tikėtis, kad planas bus vykdomas nuosekliai, nuolat atsiskaitant už įvykdytus darbus.

⁹⁹ Interviu su respondentu R5.

Kita vertus, paminėtina ir tai, kad dabartinių priimtų teisės aktų ir sprendimų, susijusių su visuotinės gynybos įgyvendinimu, ribose, žemesnio lygmens sprendimų priėmėjai (visų pirma, savivaldybės) ir dabar turi reikalingus įrankius bei galimybes įgyvendinti tam tikrus sprendimus – bendradarbiaujant su vietos organizacijomis, privačiais verslais ir kitomis įstaigomis dėl konkrečių darbų, pavyzdžiui, evakuacijos, maisto tiekimo ar transporto srityse. Tam galėtų būti pasitelkti ir karo komendantai arba jų pavaduotojai, kurie šiuo metu yra priskirti prie savivaldybių. Kitas respondentų minimas aspektas yra kariuomenės požiūris į visuotinės gynybos principą. Akcentuojamas skeptiškas jų požiūris į civilių bei civilinių institucijų integraciją į valstybės gynybos architektūrą bei neretais atvejais nenoras to daryti apskritai. Šie pavyzdžiai tik patvirtina respondentų įsitikinimą, kad esminė visuotinės gynybos įgyvendinimo problema glūdi vykdomosios valdžios lygmenyje. Taip pat pažymima įtampa tarp ginkluotos ir neginkluotos gynybos koncepcijų, kuri vyravo ne tik kariuomenėje, bet ir Krašto apsaugos ministerijos vadovybėje iki ministrų pasikeitimo. Šiai įtampai didelę įtaką turi, be kita ko, didelis pasitikėjimas NATO kolektyvinio saugumo garantijomis bei gana siauras požiūris į valstybės gynybą (akcentuojant *tik* ginkluotos gynybos aspektą). Papildomai, šioje vietoje matomas poreikis ateityje stiprinti lietuviškos karinės minties vystymąsi, pabrėžiant visuotinę gynybą kaip ginkluotąją gynybą papildantį ir sustiprinantį, tačiau ne varžantį veiksnį.

Išvados

Šiame magistro darbe buvo nagrinėjama Lietuvos saugumo strategija, adaptuota po 2022 metų Rusijos invazijos į Ukrainą. Teigtina, kad šiuo metu Lietuvos saugumo strategija yra orientuota į visuotinę gynybą – ginkluotos ir neginkluotos gynybos organizavimą, į kurią įtrauktos ne tik ginkluotosios pajėgos, bet ir kitos valstybės institucijos, privatus sektorius bei visuomenė. Iki 2022 metų Lietuvos saugumo strategija principu rėmėsi NATO kolektyvinio saugumo garantijomis, bet 2014-ųjų Krymo okupacija ir karas Rytų Ukrainoje paskatino Lietuvos sprendimų priėmėjus pradėti stiprinti gynybinius pajėgumus. Vis dėlto šios pastangos atliko labiau politinę funkciją, mėginant pademonstruoti sąjungininkams, kad Lietuva nėra vien saugumo vartotoja (arba *piktnaudžiautoja*) ir yra verta fizinio jų buvimo Lietuvoje. Taip buvo siekiama didinti sąjungininkų pasitikėjimą mumis, norint užsitikrinti saugumo ir gynybos garantijas iš Aljanso. Po visa apimančios Rusijos invazijos į Ukrainą, atsirado suvokimas dėl nacionalinių pajėgumų stiprinimo būtinybės ir buvo dedamos papildomos pastangos realizuoti neginkluotos gynybos koncepciją, kuri iki tol buvo laikytina antraeilium prioritetu. Tačiau pastaruosius du metus, nepaisant politinių deklaracijų ir pastangų iš strateginio lygmens sprendimų priėmėjų (pavyzdžiui, Prezidentūros parengto Valstybės gynybos plano arba Krašto apsaugos ministerijos inicijuotos karo komendantūrų veikimo pradžios), visuotinės gynybos įgyvendinime matomi inkrementiniai pokyčiai. Šiuo baigiamuoju magistro darbu buvo

siekama išsiaiškinti, kokios priežastys lemia lėtą visuotinės gynybos įgyvendinimą Lietuvoje. Šis darbas prisideda prie akademiškai gana menkai išnagrinėtos visuotinės gynybos temos bei suteikia papildomas analizės perspektyvas ateities tyrimams.

Visų pirma, tyrime pasitelkta mažųjų valstybių saugumo strategijų teorinė prieiga leido parodyti, kad Lietuva, kaip mažoji valstybė, turi ribotas pasirinkimo galimybes savo saugumo užtikrinimui. Teorinis darbo pagrindas padėjo išsigryninti Lietuvos saugumo strategijų pasirinkimo skirtingais laikotarpiais (2004-2014 m., 2014-2022 m. ir po 2022 m.) priežastis. Tai savo ruožtu leido parodyti, kad po 2022 metų pasirinkta saugumo strategija – rėmimasis kolektyvinėmis NATO saugumo garantijomis bei orientacija į visuotinę gynybą – yra optimali, geriausiai atitinkanti Lietuvos, kaip mažosios valstybės, esančios šalia itin agresyvaus kaimyno, saugumo interesus. Iš to seka, kad Lietuvos pastangos yra dvikryptės: didinti sąjungininkų fizinį buvimą regione ir stiprinti nacionalinius gynybos ir atgrasymo pajėgumus. Pastarosios pastangos apima ne tik karinių pajėgų vystymą, bet ir didesnę visuomenės įtraukimą į valstybės gynybą. Tačiau, nepaisant matomų pastangų stiprinti kariuomenę ir jos „geležinį kumštį“, visuotinės gynybos įgyvendinimo kontekste yra pastebima stagnacija ir tempo trūkumas.

Siekiant surasti atsakymus, kokios priežastys lemia lėtą visuotinės gynybos įgyvendinimą Lietuvoje, šiame darbe buvo keliamos trys hipotezės: **1)** Politinis rinkimų ciklas mažina galimybes politikams priimti ir įgyvendinti nepopuliarius sprendimus, todėl nėra reikšmingai didinamas gynybos finansavimas, užtikrinantis greitesnę suplanuotą Krašto apsaugos sistemos vystymosi kryptį įgyvendinimą; **2)** Žemas Lietuvos visuomenės pilietinis aktyvumas ir dalyvavimas visuomeninėje veikloje riboja didesnės visuomenės dalies įsitraukimą į visuotinės gynybos plano praktinį įgyvendinimą bei paramą universalios privalomos karinės tarnybos siekiams ar didesniems mokesčiams gynybai; **3)** Sprendimų priėmėjai, atsakingi už gynybos politiką, neturi išgrynintos vizijos ir apibrėžtų prioritetų dėl konkrečių gynybos politikos priemonių įgyvendinimo, todėl visuotinė gynyba didžiaja dalimi išlieka tik politine deklaracija. Tyrimui įgyvendinti buvo atlikti penki pusiau struktūruoti kokybiniai interviu su sprendimų priėmėjais, institucijų atstovais ir buvusiais arba esamais Lietuvos kariuomenės karininkais, dirbusiais/dirbančiais prie visuotinės gynybos įgyvendinimo. Pasirinktų kalbinti respondentų patirtis, kompetencija ir šiame darbe tyrinėjamos temos išmanymas leido giliau pažvelgti į priežastis, lemiančias visuotinės gynybos įgyvendinimo problemą Lietuvoje. Gauti rezultatai buvo naudojami patvirtinant arba paneigiant iškeltas hipotezes.

Atliktas empirinis tyrimas atskleidė:

1. *Pirmoji hipotezė iš esmės pasitvirtino.* Tyrimo rezultatai rodo, kad artėjantys rinkimai riboja galimybes susitarti dėl gynybos mokesčio, o politinės partijos, siekdamos išsiskirti iš politinio konteksto, skatina priešpriešą tarp siūlomų idėjų. Dėl to abejotina, kad šiuo metu

būtų galima rasti politinę partiją ar politikus, kurie drąsiai pasiūlytų alternatyvius sprendimus dėl gynybos finansavimo, nepaisydami galimo rinkimų pralaimėjimo. Tai rodo, kad esama politinė situacija neskatina ryžtingų sprendimų bei konsensuso paieškų tarp pagrindinių politinių jėgų. Visa tai lemia, kad visuotinės gynybos įgyvendinimas aukščiausiu politiniu lygmeniu stringa, nes tam trūksta papildomo finansavimo, dėl kurio nerandama politinio konsensuso.

2. *Antroji hipotezė pasitvirtino tik iš dalies.* Nors Lietuvos visuomenė gali būti laikoma gana pasyvia, tai nereiškia abejingumo valstybei. Priešingai, šis pasyvumas labiau yra susijęs su žinių trūkumu ir neaiškumu dėl to, kaip piliečiai gali prisidėti prie visuotinės gynybos. Tyrimas atskleidė, kad karinės komendantūros sistema ir alternatyvios karo tarnybos plėtra gali reikšmingai padidinti piliečių aktyvumą visuotinės gynybos srityje, mažinant neapsisprendusių skaičių ir didinant bendrą pilietinį įsitraukimą Lietuvoje. Čia taip pat akcentuotina, kad visuotinė gynyba turėtų būti organizuojama civilinės gynybos ir paramos ginkluotosioms pajėgoms principu, kad būtų užtikrintas maksimalus jos efektyvumas, tačiau nebūtų tikslas savaime.
3. *Trečioji hipotezė iš esmės nepasitvirtino.* Visgi, jos tikrinimas atskleidė kitą iki tol darbe neakcentuotą problemą – nepakankamą pajėgumą užtikrinti įgyvendinimo. Kaip rodo analizės duomenys, šis aspektas daro didesnę įtaką visuotinės gynybos modelio realizavimui nei dviejų pirmųjų hipotezių tikrinime išryškėję veiksniai (rinkiminis ciklas bei visuomenės įgalinimo dalyvauti visuotinės gynybos įgyvendinime trūkumas). Šios problemos atskleidimas laikomas vienu svarbiausių baigiamojo darbo rezultatų. Atliktas tyrimas parodė, kad esminė visuotinės gynybos įgyvendinimo problema Lietuvoje slypi ne aiškaus plano ar prioritetų nebuvime, bet jų realizavime. Šiuo metu visuotinės gynybos plano įgyvendinimą lėtina kitų institucijų, pirmiausiai, ministerijų, mažas susidomėjimas ir įsitraukimas. Kita kliūtis – nei pačiame plane, nei jo įgyvendinimo gairėse nėra nurodyti už jo vykdymą atsakingi atitinkamas pareigas užimantys asmenys, ministerijos ir kitos institucijos. Atsiradus didesnei kontrolei ir atskaitomybei, būtų galima užtikrinti nuoseklesnį visuotinės gynybos plano vykdymą. Kita vertus, tyrimas parodė egzistuojantį kariuomenės skeptiškumą dėl civilinių institucijų integracijos į valstybės gynybos sistemą, kas taip pat kliūdo visuotinės gynybos principų įgyvendinimui. Tai atspindi problemas vykdomosios valdžios lygmenyje Krašto apsaugos ministerijoje bei egzistuojančią įtampą tarp ginkluotos ir neginkluotos gynybos koncepcijų.

Remiantis darbo rezultatais ir išvadomis, galima paaiškinti, kokios priežastys lemia lėtą visuotinės gynybos modelio įgyvendinimą Lietuvoje. Rinkiminio ciklo hipotezės tikrinimas parodė,

kad aukščiausiu politiniu lygiu nėra konsensuso dėl papildomo finansavimo gynybai. Tai lemia, jog nėra priimami kritiškai svarbūs sprendimai, kurie leistų finansuoti ne tik dabartinius kariuomenės modernizacijos projektus, bet ir iniciatyvas, susijusias su visuotinės gynybos įgyvendinimu. Strateginio planavimo hipotezės rezultatai atskleidė, kad esminė problema matoma ne planavimo procedūrose, tačiau kaip gebama užtikrinti efektyvų įgyvendinimo mechanizmą. Kontrolės ir atskaitomybės trūkumas savo ruožtu lėtina nuoseklų strateginio plano įgyvendinimą. Galiausiai, nors pilietinės visuomenės aktyvumas visuotinės gynybos įgyvendinime nėra esminis veiksnys, jis kinta nežymiai, nes jį riboja du anksčiau minėti veiksniai – resursų trūkumas ir stringantis taktinis įgyvendinimas. Kol nėra papildomų resursų ir efektyvaus įgyvendinimo mechanizmo, visuomenės įtraukimas bus ribotas. Visos šios trys dedamosios veda į rezultatą, jog aukščiausiu politiniu lygiu yra deklaruojama visuotinės gynybos ambicija, tačiau praktiškai jos įgyvendinimas yra stringantis.

Atsižvelgiant į darbo rezultatus, matomos dvi kryptys, kuriomis galėtų vystytis ateities tyrimai, analizuojantys visuotinės gynybos įgyvendinimą Lietuvoje. Trečiosios hipotezės tikrinimo rezultatai parodė, jog pagrindinė visuotinės gynybos įgyvendinimo problema yra vykdomojoje valdžioje, t.y. ministerijose, savivaldybėse ir kitose institucijose. Šioje vietoje būtų naudinga tirti jų veiklą visuotinės gynybos įgyvendinimo klausimu, siekiant surasti konkrečius veiksnius, lėtinančius įgyvendinimo procesą (ar iš tiesų nėra atskaitingumo, ar trūksta įgyvendinimo gairių bei aiškių nurodymų, ar institucijose egzistuoja už šį klausimą atsakingi asmenys). Ši rekomendacija iš dalies kyla iš darbo trūkumo, jog, planuojant pokalbius su respondentais, nebuvo atsižvelgta į institucijas, kurių vaidmuo visuotinėje gynyboje yra ryškus (Vidaus reikalų, Sveikatos apsaugos, Susisiekimo ar Aplinkos apsaugos). Tai būtų leidę dar labiau įsigilinti į visuotinės gynybos įgyvendinamumo problematiką ir geriau atskleisti vykdomosios valdžios motyvus bei dedamas pastangas, įgyvendinant aukščiausios vadovybės keliamas užduotis minėtu klausimu. Kitas ateityje papildomai tirtinas veiksnys, išryškėjęs tyrimo eigoje – karo komendantūros ir jų vaidmuo visuotinės gynybos įgyvendinime. Nors darbo rašymo metu šis institutas dar neveikia pilna apimtimi (vyksta tik registracija), jis yra matomas kaip reikšmingas veiksnys, leisiantis įvertinti dabartinių sprendimų priėmėjų pastangas realizuoti visuotinės gynybos modelį. Kadangi karo komendantūros pradeda veikti taikos metu, bus galima įvertinti jų realų poveikį sąryšyje su apklausomis, vertinančiomis piliečių pasiryžimą ginti ir prieinamomis galimybėmis prisidėti prie visuotinės gynybos. Šios išskirtos potencialios kryptys ateityje leistų plėtoti tyrimus, susijusius su visuotinės gynybos įgyvendinimu Lietuvoje.

Literatūros ir šaltinių sąrašas

Literatūros sąrašas

1. Almezaini, Khalid S. ir Jean-Marc Rickli, „Theories of small states’ foreign and security policies and the Gulf states”, kn. *The Small Gulf States: Foreign and security policies before and after the Arab Spring*, sud. Khalid S. Almezaini ir Jean-Marc Rickli (New York: Routledge, 2017), 10-11.
2. Archer, Clive, Anders Wivel ir Alyson Bailes, „Setting the Scene: Small States and International Security”, kn. *Small States and International Security. Europe and Beyond*, sud. Clive Archer, Anders Wivell ir Alyson Bailes (London: Routledge, 2014).
3. Bailes, Alyson J. K., „Small States and Security: Does Size Still Matter?”, kn. *Small States in the Modern World: Vulnerabilities and Opportunities*, sud. Harald Baldersheim and Michael Keating (Northampton: Edward Elgar Publishing, 2015), 23.
4. Bailes, Alyson J. K., Bradley A. Thayer ir Baldur Thorhallsson, „Alliance theory and alliance ‘Shelter’: the complexities of small state alliance behaviour”, *Third World Thematics: A TWQ Journal*, 1(1), 2016, 14-15.
5. Baldacchino, Godfrey ir Anders Wivel, „Small States: Concepts and Theories”, kn. *Handbook on the Politics of Small States*, sud. Godfrey Baldacchino, ir Anders Wivel, (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2020).
6. Chikovani, Lela, „How to Stop the Bear: Strategy of Small States“ (Magistro darbas, JAV laivyno aukštoji mokykla, 2010), 22.
7. Drazen, Allan, „Is There a Different Political Economy for Developing Countries? Issues, Perspectives, and Methodology”, *Journal of African Economies*, 17(1), 71.
8. Dvorak, Jaroslav ir Bohuslav Pernica, „To free or not to free (ride): a comparative analysis of the NATO burden-sharing in the Czech Republic and Lithuania – another insight into the issues of military performance in the Central and Eastern Europe”, *Defense & Security Analysis*, 37(2), 2021, 168.
9. El-Dessouki, Ayman ir Ola Rafik Mansour, „Small States and Strategic Hedging: the United Arab Emirates’ Policy Towards Iran”, *Review of Economics and Political Science*, 8(5), 2023, 396.
10. Gärtner, Heinz, „Small States and Alliances“, kn. *Small States and Alliances*, sud. Erich Reiter ir Heinz Gärtner (New York: Physica-Verlag Heidelberg, 2001), 2.
11. Goetschel, Laurent „Neutrality, a Really Dead Concept?“, *Cooperation and Conflict*, 34(2), 1999, 115.

12. Goh, Evelyn, „Southeast Asian Perspectives on the China Challenge”, *Journal of Strategic Studies*, 30(4-5), 2007, 825.
13. Greminger, Thomas ir Jean-Marc Rickli, „Neutrality After the Russian Invasion of Ukraine: The Example of Switzerland and Some Lessons for Ukraine”, *PRISM*, 10(3), 2023, 37.
14. Handel, Michael, *Weak States in the International System* (London: Frank Cass, 1990), 261-262.
15. Hopf, Ted, „The promise of constructivism in international relations theory”, *International Security*, 23(1), 1998, 171-200.
16. Ikenberry, John, *After victory: Institutions, strategic restraint and the rebuilding of order after major wars*. (Princeton: Princeton University Press, 2001).
17. Janeliūnas, Tomas ir Laura Kirvelytė, „Gruzijos saugumo strategijos plėtra: sunkus kelias NATO link“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, 2009, 152.
18. Janeliūnas, Tomas, „Gruzijos saugumo politikos pokyčiai po 2012 metų ir kintanti saugumo tapatybė“, *Politologija*, 2017/1, 62-63.
19. Jervis, Robert, „Cooperation under the security dilemma”, *World Politics*, 30(1), 1978, 172-173.
20. Jurkynas, Mindaugas, „Security concerns of the Baltic States in the twenty-first century“, kn. *Small States and International Security. Europe and Beyond*, sud. Clive Archer, Anders Wivell ir Alyson Bailes (London: Routledge, 2014), 114.
21. Keohane, Robert, „Lilliputians’ dilemmas: small states in international politics”, *International Organization*, 23(2), 1969, 291–310.
22. Knudsen, Olav F., „Analysing Small-State Security: The Role of External Factors”, kn. *Small States and the Security Challenge in the New Europe*, sud. Werner Bauwens, Armand Clesse ir Olav F. Knudsen, (London: Brassey’s, 1996), 12-13.
23. Kojala, Linas ir Vytautas Keršanskas, „Rusijos agresijos Ukrainoje poveikis Lietuvos nacionalinio saugumo plėtojimui“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2014-2015*, 2015, 177.
24. Korolev Alexander, „Shrinking Room for Hedging: System-unit Dynamics and Behavior of Smaller Powers”, *International Relations of the Asia Pacific*, 19, 2019, 420-421.
25. Kuik, Cheng-Chwee, „The Essence of Hedging: Malaysia and Singapore's Response to a Rising China”, *Contemporary Southeast Asia*, 30(2), 2008, 171.
26. Lake, David A., *Hierarchy in International Relations*, (Cornell: Cornell University Press, 2009), 7.

27. Liggera, David, „Perceptions of Grandeur: Small States, Alliance Membership, and the Value of Status Seeking” (Magistro darbas, Tartu universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, 2019), 8.
28. Luobikienė, Irena, *Sociologinių tyrimų metodika*. (Kaunas: KTU leidykla Technologija, 2011), 68.
29. Mierau, Jochen O., Richard Jong-A-Pin ir Jakob de Haan, „Do political variables affect fiscal policy adjustment decisions? New empirical evidence” *Public Choice*, 133, 2007, 300.
30. Miniotaitė, Gražina, „Lithuania’s Evolving Security and Defence Policy: Problems and Prospects“, *Lithuanian Annual Strategic Review*, 2007, 179.
31. Özdemir, Oğuzhan, „Small-State Politics and Alliances: an Analysis of Armenia-NATO Partnership until the Velvet Revolution”, *Hatay Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute*, 20(51), 2023, 52.
32. Pirsko, Pearu, „Small State Security Engagment in a Military Alliance – The Case of Estonia” (Magistro darbas, Tartu universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, 2023), 11.
33. Pukenis, Robertas, „The Strategy of Lithuanian State Security in the 21st Century“, *European Scientific Journal*, 13(19), 2017, 17.
34. Šlekys, Deividas, „Lithuania’s Balancing Act“, *Journal on Baltic Security*, 3(2), 2017, 48.
35. Šlekys, Deividas, „Lithuanian Military Transformation and Changing Efficiency of Defence“, kn. Nortautas Statkus ir Giedrius Česnakas, *Lithuania in the Global Context: National security and defence policy dilemmas*, (Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2020), 308.
36. Steinmetz, Robert ir Anders Wivel, „Introduction”, kn. *Small States in Europe: Challenges and Opportunities*, sud. Robert Steinmetz ir Anders Wivel (New York: Routledge, 2016), 10.
37. Tagarev, Todor, „The Art of Shaping Defense Policy: Scope, Components, Relationships (but no Algorithms)“, *Connections: The Quarterly Journal*, 2006, 17.
38. Thorhallsson, Baldur ir Sverrir Steinsson, „Small State Foreign Policy”, kn. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*, 2017.
39. Thorhallsson, Baldur, „A small state in world politics: Iceland’s search for shelter”, *Icelandic Review of Politics and Administration*, 14(1), 2018, 62.
40. Vaicekuskaitė, Živilė Marija, „Security Strategies of Small States in a Changing World”, *Journal on Baltic Security*, 3(2), 2017, 9.
41. Vital, David, *The inequality of states: a study of the small power in international relations*. (Oxford: Clarendon Press, 1967).
42. Wendt, Alexander, „Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics”, *International Organisation*, 46(2), 1992, 391-425.

43. Wivel, Anders ir Christine Ingebritsen, „Why shelter theory matters: ramifications for international relations and small state studies”, kn. *Small States and Shelter Theory: Iceland's External Affairs*, sud. Baldur Thorhallsson (London: Routledge, 2019), 209.
44. Zapolskis, Martynas ir Tomas Janeliūnas, „Lithuania as a Rational Free Rider in NATO“, kn. *Newcomers No More? Contemporary NATO and the Future of the Enlargement from the Perspective of “Post-Cold War” Members*, sud. Robert Czulda ir Marek Madej (Warsaw: Warsaw University, 2015), 88.

Internetinių šaltinių sąrašas

1. Černiauskas, Šarūnas, „VGT sprendimas: atėjo laikas grąžinti privalomąją karo tarnybą“, DELFI, <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vgt-sprendimas-atejo-laikas-grazinti-privalomaja-karo-tarnyba-67259680>.
2. DELFI, „Demokratų sąjunga „Vardan Lietuvos“ traukiasi iš partijų susitarimo dėl gynybos“, DELFI, <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/demokratu-sajunga-varдан-lietuvos-traukiasi-is-partiju-susitarimo-del-gynybos-94585961>.
3. DELFI, „R.Juknevičienė. Mintys apie Rusijos agresiją Gruzijoje“, DELFI, <https://www.delfi.lt/archive/rjuknevicienne-mintys-apie-rusijos-agresija-gruzijoje.d?id=18078280>.
4. Jaruševičiūtė-Mockuvienė, Gailė, „„Valstiečiai“ vėl jungiasi prie partijų susitarimo dėl gynybos“, LRT, <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2242222/valstieciai-vel-jungiasi-prie-partiju-susitarimo-del-gynybos>.
5. Jaruševičiūtė-Mockuvienė, Gailė, „Skvernelis: jei VST pertvarka bus priimta, trauksimės iš susitarimo dėl gynybos“, LRT, <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2080662/skvernelis-jei-vst-pertvarka-bus-priimta-trauksimes-is-susitarimo-del-gynybos>.
6. Juozapaitis, Lukas, „Seimas leido išlaidas krašto gynybai didinti iki 2,52 proc. BVP“, DELFI, <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/seimas-leido-islaidas-krasto-gynybai-didinti-iki-2-52-proc-bvp-89724929>.
7. Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerija, „Pilietinio pasipriešinimo galia – kiekviename iš mūsų: visi visuomenės nariai būtų reikalingi“, <https://kam.lt/pilietinio-pasipriesinimo-galia-kiekvienne-is-musu-visi-visuomenes-nariai-butu-reikalingi/>.
8. Lietuvos Respublikos Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas, Vilnius, 1996, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.34169/asr>.
9. Lietuvos Respublikos Seimas, *Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ pakeitimo*, Vilnius, 2012 m. birželio 26 d. Nr. XI-2131, <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=TAR.FD615B2F7F90>.

10. Lietuvos Respublikos Seimas, *Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimo Nr. IX-907 „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ pakeitimo*, Vilnius, 2017 m. sausio 17 d. Nr. XIII-202, <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=2c6e04b0e30811e68503b67e3b82e8bd>.
11. Lietuvos Respublikos Seimas, *Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimo Nr. IX-907 „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ pakeitimo*. Vilnius, 2021 m. gruodžio 16 d. Nr. XIV-795, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.167925/asr>.
12. Lietuvos Respublikos Seimas, *Nutarimas dėl Seimo nutarimo „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ priedo pakeitimo*, Vilnius, 2005 m. sausio 20 d. Nr. X-91, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.249438?jfwid=snv7abycp>.
13. Lithuania Military Spending/Defense Budget 1960-2024, <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/LTU/lithuania/military-spending-defense-budget>.
14. LRT, „Apklausa: užpuolimo atveju prie taikaus pasipriešinimo prisidėtų 61 proc. piliečių“, LRT, <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2197666/apklausa-uzpuolimo-atveju-prie-taikaus-pasipriesinimo-prisidetu-61-proc-pilieciu>.
15. Platūkytė, Domantė, „Tyrimas rodo, kad 30 proc. lietuvių pasiryžę šalį ginti ginklu, bet neramina susiskaldymas“, <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2143416/tyrimas-rodo-kad-30-proc-lietuviu-pasiryze-sali-ginti-ginklu-bet-neramina-susiskaldymas>,
16. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, „Pilietinės galios indeksas: šalies gyventojai nori dalyvauti valstybės gynime ir yra pasiryžę mokytis tai daryti“, <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/pilietines-galios-indeksas-salies-gyventojai-nori-dalyvauti-valstybes-gynime-ir-yra-pasiryze-mokytis-tai-daryti/>.
17. Tracevičiūtė, Roberta, „Karas Gruzijoje privertė susirūpinti saugumu“, 15min, <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/karas-gruzijoje-priverte-susirupinti-saugumu-56-10944>.
18. Lietuvos Respublikos Prezidentūra, *Valstybės gynybos planas*, https://www.lrp.lt/data/public/uploads/2023/11/valstybes_gynybos_planas.pdf.
19. Znamerovskis, Aleksandras, „Karo tarnyba be ginklo – kiek karo prievolininkų ją pasirinko?“, TV3, <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/karo-tarnyba-be-ginklo-kiek-karo-prievolininku-ja-pasirinko-n1321565>.

Su atliktų interviu transkripcijomis galėjo susipažinti baigiamojo darbo vertinimo komisija bei recenzentas. Interviu transkripcijos buvo pateiktos kaip Priedas Nr. 2.

1. Po Rusijos invazijos į Ukrainą Lietuva pakeitė savo požiūrį į gynybos organizavimą ir pradėjo orientuotis į visuotinės gynybos principo įgyvendinimą. Kodėl politinėje darbotvarkėje visuotinės gynybos klausimas atsirado tik po 2022 metų, o ne dar 2014-aisiais?
2. Koks Jūsų požiūris į tai, kaip leidžiamos gynybos lėšos ir kaip yra dėliojami gynybos politikos prioritetai?
3. Ar, Jūsų nuomone, apskritai reikia lėšų skyrimo prioretizavimo ir ar tai efektyvesnė priemonė, nei visoms sritims skirti *po truputį*?
 - a. Jei sutinkate dėl prioritetų dėliojimo – kas turėtų būti finansuojama pirmiausiai, kaip esminiai prioritetai?
4. Kodėl tarp mūsų deklaruojamų tikslų dėl visuotinės gynybos strategijos ir realybės ant žemės egzistuoja atotrūkis, kurį sunku panaikinti? Ką sprendimų priėmėjai galbūt daro ne taip, kad tas atotrūkis yra toks ryškus?
 - a. Kokios yra esminės kliūtys, siekiant greitesnio visuotinės gynybos įgyvendinimo?
 - b. Ko reikėtų, kad visuotinės gynybos principas Lietuvoje taptų realybe? Ar tai – tik ribotų išteklių klausimas, ar problemos slypi kituose dalykuose?
5. Kokia Jūsų nuomonė apie Lietuvos žmonių pasiryžimą ginkluotu ar neginkluotu būdu ginti valstybę? Apklausos nuteikia pakankamai pozityviai – tarkime, remiantis 2023 m. Pilietinės galios indekso duomenimis, 15 proc. gyventojų užpuolimo atveju gintų Lietuvą ginklu, o 38 proc. – neginkluotais būdais. Tačiau tendencijos rodo, kad mūsų visuomenės pilietinis aktyvumas yra žemas – mažai žmonių eina į šaulius, skautus, į tą pačią kariuomenę, nedaug žmonių užsiima savanoriška veikla ar dalyvauja rinkimuose. Kitaip tariant, mūsų visuomenė yra gana pasyvi. Ar, Jūsų manymu, visuotinės gynybos universalumas (visuotinumumas) yra susijęs su pilietinio aktyvumo lygiu?
6. Kaip manote, ar artėjantys rinkimai turi įtakos priimti politinius sprendimus dėl gynybos mokesčio? Ar galbūt matote kitas priežastis?
7. Girdime daug diskusijų apie Lietuvos gynybos pramonės vystymą, šauktinių reformą su siekiu ilguoju laikotarpiu eiti link visuotinio šaukimo, gynybos biudžeto didinimą, apie civilinės saugos problemų sprendimą, bet tai didžiąja dalimi išlieka tik diskusijomis. Ar tas konkrečių

sprendimų trūkumas gali būti paaiškintas politikų lyderystės trūkumu, ar vengiama atsakomybės už nepopuliarius sprendimus, ar trūksta politinės valios?

8. Klausimas dėl karinio domeno vaidmens gynybos politikos formavime. Ar yra aiškus sutarimas kariuomenės sprendimų priėmimo grandyse dėl svarbiausių gynybos poreikių?
9. Kaip manote, ar įvykęs ministrų pokytis Krašto apsaugos ministerijoje reikšmingai pakeis vykdomų reformų ir kitų užsibrėžtų tikslų siekimo tempą ar patį įgyvendinamumą?

Summary

The research paper *Lithuania's Security Strategy after 2022: Towards Total Defence?* aims to reveal the reasons behind the slow implementation of the total defence model in Lithuania.

Lithuania is currently going through a phase of security strategy change following Russia's 2022 invasion of Ukraine. There is a clear realization that Lithuania can no longer rely on the support of its allies alone, and that it must strengthen its own armed forces. Using Ukraine as an example, politicians have raised the issue of the implementation of total defence, which has been unsuccessful in the past. The changes and efforts made to establish a total defence system in Lithuania are unprecedented compared to the previous periods. However, despite the efforts, initiatives and various discussions over the last two years, the implementation of total defence remains largely a political declaration. It is therefore worth raising the question: what are the reasons for the slow implementation of the total defence model in Lithuania?

To answer this question, the paper drew, firstly, on theories of small state security strategies. The diversity of these theories allowed to discuss what are the possible choices a small state can make in terms of its defence and security approach (from alliances, neutrality to seeking asylum). A discussion of these theories were useful in revealing which factors were crucial in Lithuania's strategic choice after independence to opt for NATO as the preferred source of security, and how this choice has been transformed within the alliance itself, as the international security system has evolved. This "alliance dynamics" showed that Lithuania was forced to respond to changing external threats (primarily related to Russia) and to reform its chosen security strategy. Therefore, after 2022, Lithuania's security strategy has evolved from the dependence on NATO to a desire to combine collective defence with individual defence efforts.

The security strategies of small states help to understand why states take certain strategic decisions regarding the choice of defence strategy. However, they cannot explain why states cannot or do not fully implement these strategies. In order to answer the main question of the thesis, three hypotheses are put to the test. They stem from the public discourse and observations of the Lithuanian political space in recent years. This has led to the development of preliminary versions of what factors are blocking the implementation of total defence in Lithuania: 1) the barrier of the political election cycle; 2) low level of engagement of the Lithuanian civil society; 3) the absence of strategic planning and a lack of a hierarchy of defence priorities. To test these hypotheses, the study used a semi-structured interview approach and interviewed decision-makers, institutional representatives, and former/current officers of the Lithuanian Armed Forces who have worked directly on the issue of total defence.

Based on the results and conclusions of the paper, it is possible to explain the reasons for the slow implementation of the total defence model in Lithuania. Testing the electoral cycle hypothesis showed that there is no consensus at the highest political level on additional funding for defence. This leads to a lack of critical decisions that would allow funding not only for current military modernisation projects, but also for initiatives related to the implementation of total defence. The results of the strategic planning hypothesis revealed that the fundamental problem is not seen in the planning procedures, but in the ability to ensure an effective implementation mechanism. The lack of control and accountability in turn slows down the successive implementation of the plan. Finally, although civil society participation in the implementation of total defence is not a key factor, it is changing only marginally, as it is constrained by the two aforementioned factors – lack of resources and slow tactical implementation. Unless there are additional resources and an effective implementation mechanism, societal involvement will be limited. All three of these factors lead to the result that the ambition of total defence is declared at the highest political level, but in practice its implementation is stalling.

In the light of the results of the study, two directions can be seen in which future research analysing the implementation of total defence in Lithuania could develop. The results of the third hypothesis test showed that the main problem in the implementation of total defence lies in the executive branch, i.e. ministries, municipalities and other institutions. Here it would be useful to analyse their performance on the issue of the implementation of total defence in order to find specific factors that slow down the implementation process (whether there is a real lack of accountability, whether there is a lack of implementation guidelines and clear instructions, whether there are persons in charge of this issue in institutions). Another factor to be further explored in the future is the role of the commandants' offices in the implementation of total defence. Although at the time of writing the thesis this institution is not yet fully operational (only registration is in progress), it is seen as an important factor in assessing the efforts of the current decision-makers in the implementation of the total defence model. As the commandants' offices become operational in peacetime, it will be possible to assess their real impact in relation to surveys assessing citizens' willingness to defend their country and the opportunities available to contribute to the total defence. These identified potential areas would allow for future research on the implementation of total defence in Lithuania.